

Вісник

Верховного Суду України

Про конституційне подання
Пленуму Верховного Суду України
з приводу порушення базових
принципів фінансування судів

Судові рішення
в адміністративних,
господарських, кримінальних
і цивільних справах

Міжнародні стандарти захисту
прав людини як складова
утворення незалежної
судової влади в Україні

Відшкодування шкоди,
заподіяної життю та здоров'ю,
за договорами страхування
цивільної відповідальності
при розгляді кримінальних справ

Класифікаційні ознаки
суб'єктів доступу до правосуддя
в Україні

Актуальні питання
дослідження міжнародної
злочинності

10(146)'2012

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Пилипчук П.П. — Голова Верховного Суду України, заслужений юрист України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у господарських справах, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — начальник управління вивчення та аналізу судової практики Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кірсєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С.П. — головний консультант служби керівника апарату Верховного Суду України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Мищенко С.М. — заступник голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — Перший заступник Голови Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, доцент;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Ярема А.Г. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у цивільних справах, заслужений юрист України (заступник голови редакційної колегії)

2 Новини. Події. Факти News. Events. Facts

5 Судова практика Judicial Practice

- 5 Рішення в адміністративних справах
Decisions in administrative cases
- 10 Рішення у господарських справах
Decisions in commercial cases
- 13 Рішення у кримінальних справах
Decisions in criminal cases
- 16 Рішення у цивільних справах
Decisions in civil cases

20 Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства Judicial Practice and Challenges of Improvement of Legislation

- 20 Пошва Б.М. Міжнародні стандарти захисту прав людини як складова утворення незалежної судової влади в Україні

Poshva B.M. International standards of human rights protection as an element of establishment of independent judicial power in Ukraine

- 34 **Роговенко Д.С.** Відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю, за договорами страхування цивільної відповідальності при розгляді кримінальних справ

Rohovenko D.S. Compensation of the damage caused to life and health under the civil liability insurance contracts when criminal cases are considered

38 **Точка зору**
Opinion

- 38 **Лужанський А.В.** Класифікаційні ознаки суб'єктів доступу до правосуддя в Україні

Luzhanskyi A.V. Class indicators of the entities addressing access to justice in Ukraine

- 44 **Чорноус Ю.М.** Актуальні питання дослідження міжнародної злочинності

Chornous Yu.M. Vital questions of exploring the international crime

Міжнародні зв'язки
International Ties

Шанобні колеги!

Щиро вітаю вас із професійним святом —

Днем юриста України,

яке об'єднує всіх,

хто захищає

конституційні права

та свободи громадян,

сприяє розбудові

демократичної країни,

встановленню справедливості.

Переконаний, що високий

професіоналізм

і відповідальність

завжди будуть надійною

запорукою

в посиленні законності

та правопорядку в Україні.

Сердечно зичу здоров'я,

невичерпної енергії,

плідної праці, успіхів

у благородній справі

утвердження ідей

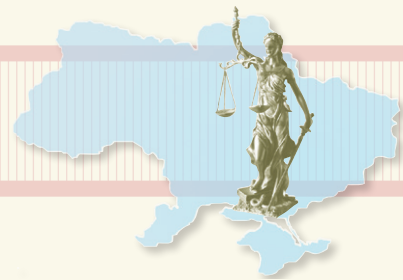
верховенства права,

гуманізму і добра.

З повагою

Голова Верховного Суду України

П.П. Пилипчук

Його праця є прикладом сумлінного служіння державі та людям

У понеділок, 15 жовтня 2012 р., усі присутні, які зібралися у залі засідань Пленуму Верховного Суду України, стоячи, оплесками зустрічали **Голову Верховного Суду України П.П. Пилипчука**. Такої пошани від суддів, працівників апарату Суду Петра Пилиповича удостоєно з нагоди **65-річчя від дня його народження**, яке ювіляр відзначив у переддень великого православного свята Покрови Пресвятої Богородиці.

Гарними, сердечними вітальними словами на адресу іменинника урочистості відкрив Перший заступник Голови Верховного Суду України **Я.М. Романюк**. Із коротких рядків біографії, які зачитав Ярослав Михайлович, яскраво простежився славний трудовий шлях Петра Пилиповича від робітника до чільника найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції нашої країни. Тридцять шість років він присвятив судовій справі, 29 із яких — у Верховному Суді. Вся його праця, можна з упевненістю сказати, була і є добрим прикладом сумлінного служіння державі, людям, обраній професії, про що красномовно свідчать високі відзнаки, зокрема, три ордени «За заслуги». Його порядність, скромність та альтруїзм повсякчас оптимістично налаштовували колег у здійсненні справедливого правосуддя. Активна й мудра життєва позиція, об'єктивність завжди сприяли тому, що колектив Суду вносив і вносить посильний вклад у розбудову правової держави, підвищенню авторитету та утвердженню незалежної судової влади України.

Від імені колективу Суду та Ради суддів України Я.М. Романюк вручив П.П. Пилипчуку цінний подарунок — інкрустовану бурштином картину із зображенням Кловського палацу — адміністративно-представницького корпусу Суду, а також Почесну відзнаку вищого самоврядного суддівського органу. Запахні букети, теплі слова й щирі побажання адресували ювіляру представники судових палат у кримінальних, адміністративних, господарських, цивільних справах: **Г.В. Канигіна та В.Ф. Школярюк, В.В. Кривенко, В.П. Барбара й Л.І. Григор'єва**.

Того дня П.П. Пилипчука сердечно здоровили всі, хто вважав своїм обов'язком висловити відверту прихильність і вдячність такому високоповажному та авторитетному керівнику, справжній Людині із великої літери.

До щирих вітань Петра Пилиповича зі славним 65-річчям долучається і «Вісник Верховного Суду України», чю редакційну колегію упродовж багатьох років очолює ювіляр!

Душа і серце — досі у Верховному Суді

Другого жовтня ц.р. у залі засідань Пленуму Верховного Суду України панувала незвична, особлива атмосфера — зібралися судді та керівники структурних підрозділів установи, аби урочисто відзначити **75-річчя Голови Верховного Суду України у відставці В.Ф. Бойка**. Сердечно вітаючи ювіляра, Голова Верховного Суду України П.П. Пилипчук підкреслив, що Віталій Федорович постійно підтримує тісний зв'язок із колегами, бере активну участь у відповідальній справі розбудови незалежного суду в Україні, вносить у цей доленосний процес досить вагомий вклад. Петро Пилипович щиро подякував за те все, що вдалося зробити В.Ф. Бойку на такій високій державній посаді, й побажав йому міцного здоров'я, мирного неба на довгі роки життя. І під бурхливі оплески присутніх вручив квіти, Пам'ятну адресу та картину, на якій бурштином оздоблено зображення приміщення Кловського палацу — адміністративно-представницької будівлі Верховного Суду України.

Доброчинні вітання й гарні побажання шановному імениннику висловили Перший заступник Голови Верховного Суду України—голова Ради суддів України **Я.М. Романюк**, який вручив ювіляру Почесну відзнаку органу суддівського самоврядування, заступник Голови Верховного Суду України—секретар Судової палати у господарських справах **В.П. Барбара**, заступник Голови Верховного Суду України—секретар Судової палати у кримінальних справах **А.І. Редька**, заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах **О.О. Терлецький**, суддя Судової палати у цивільних справах **Л.І. Григор'єва**.

Окрім теплих слів, розкішних букетів та пам'ятних подарунків Віталій Федорович відчув від кожного присутнього безмежну доброту, вдячність та повагу. Розчулений таким прийомом, такою увагою, він відверто зізнався, що його душа і серце — досі тут, у Верховному Суді, разом із усім високоповажним колективом...

Многая Вам літа, вельмишановний Віталію Федоровичу!

ВІТАЄМО ІЗ ДЕРЖАВНИМИ НАГОРОДАМИ

Указом Президента України від 8 жовтня 2012 р. № 586/2012 «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня юриста» за вагомий особистий внесок у реалізацію державної правової політики, зміцнення законності та правопорядку, розвиток юридичної науки, багаторічну плідну працю та високий професіоналізм наго-

роджено: орденом «За заслуги» II ступеня суддю Верховного Суду України у відставці **Юрія Анастасовича Рощенюка**; орденом «За заслуги» III ступеня суддів Верховного Суду України у відставці **Анатолія Савелійовича Рудяка** та **Олександра Миколайовича Харченка**.

Присвоєно почесне звання «Заслужений юрист України»: судді Вер-

ховного Суду України у відставці **Капіталіні Федорівні Кузьмічовій**; начальникові управління забезпечення діяльності Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України **Тетяні Афанасіївні Мальцевій**; начальникові відділу прийому громадян Верховного Суду України **Галині Віталіївні Шкуратовській**.

Порушення базових принципів фінансування судів може викликати негативний суспільний резонанс

12 жовтня 2012р. під головуванням Голови Верховного Суду України **П.П. Пилипчука** відбулося чергове засідання Пленуму Верховного Суду України. На його розгляд було винесено такі питання: «Про визначення персонального складу Судової палати у цивільних справах для розгляду окремих справ» та «Про звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо офіційного тлумачення положень частин першої та другої статті 9 Закону України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір». Із даних питань відповідно доповідали заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у цивільних справах **А.Г. Ярема** та Перший заступник Голови Верховного Суду України — голова Ради суддів України **Я.М. Романюк**.

Необхідність визначення персонального складу даної Судової палати пов'язана із тим, зазначив Анатолій Григорович, що відповідно до ч. 3 ст. 21 Цивільного процесуального кодексу України суддя, який брав участь у перегляді справи в суді касаційної інстанції, не може брати участь у розгляді цієї самої справи в суді першої чи апеляційної інстанції, у перегляді справи Верховним Судом України, а також у новому її розгляді після скасування рішення або ухвали суду касаційної інстанції. Враховуючи викладене та керуючись п. 3 ч. 1 ст. 41 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», учасники Пленуму визначили персональний склад Судової палати у цивільних справах для розгляду окремих справ.

Із другого питання Ярослав Михайлович поінформовав присутніх, що потреба у такому

зверненні була викликана тим, аби Конституційний Суд надав офіційне тлумачення щодо таких термінів: «місце розгляду справи» та «кошти на забезпечення здійснення правосуддя». Він наголосив, що поняття «суддівська винагорода суддям» та «заробітна плата працівників апарату судів» є категоріями економічних прав, гарантованих відповідними статтями Конституції України. Тому вони повинні бути захищеними видатками з Державного бюджету і не залежати від наповнення спецфонду бюджету. А порушення органами законодавчої та виконавчої влади базових принципів фінансування судів може викликати негативний суспільний резонанс. Зважаючи на актуальність цих питань для судових органів країни і для її громадян, судді Верховного Суду України й вирішили звернутися із таким конституційним поданням.

«Перспективи реформування цивільного процесуального законодавства»

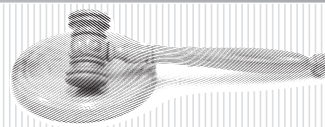
Такою була тема виступу Першого заступника Голови Верховного Суду України **Я.М. Романюка** на I Судовому форумі, який 4 жовтня пройшов у Києві під егідою Асоціації правників України. До участі у його роботі були запрошені й **Л.І. Григор'єва** — суддя Судової палати у цивільних справах, **М.Б. Гусак** — суддя Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, які виступили із відповід-

ними доповідями: «Перегляд судових рішень у цивільних справах Верховним Судом України: практика та проблеми правозастосування» та «Застосування принципу верховенства права в судовій практиці адміністративних судів».

Протягом чотирьох сесій форуму обговорено нагальні проблеми, що виникають у роботі правників під час здійснення захисту в адміністративних,

господарських, кримінальних та цивільних справах. Розглянуто, зокрема, й питання про стан і тенденції розвитку господарського процесуального законодавства в Україні; подальші шляхи та проблеми у реформуванні процесуального законодавства; тенденції розгляду справ за участю органів державної влади в адміністративних судах; співвідношення та розмежування повноважень і компетенції Верховного Суду України й вищих спеціалізованих судів; практика застосування рішень Європейського суду з прав людини тощо.

У цьому важливому заході взяли участь і виступили й представники вищих спеціалізованих судів та судів загальної юрисдикції, правоохоронних органів, провідні юристи, які практикують у відповідних галузях права, вітчизняні науковці та ін.

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

За загальним правилом дії норм права у часі у зв'язку з набранням чинності з 29 квітня 2006 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України з питань пенсійного забезпечення та соціального захисту військовослужбовців», яким встановлено порядок визначення заробітку (грошового забезпечення) для обчислення пенсій військовослужбовцям та заборонено змінювати положення Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» щодо умов і норм пенсійного забезпечення зазначених у ньому осіб іншими законами, положення п. 30 ст. 77 та частин 1, 2 ст. 40 Закону України «Про Державний бюджет України на 2006 рік» втратили чинність.

Таким чином, висновок суду касаційної інстанції про безпідставність вимог позивача про перерахунок пенсії з урахуванням ч. 3 ст. 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» є наслідком порушення правил застосування норм матеріального права

ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

16 січня 2012 р. Верховний Суд України, розглянувши в порядку письмового провадження справу за позовом Бондаренка Леоніда Васильовича до Головного управління Пенсійного фонду України в м. Києві (далі — управління ПФУ), третя особа — Служба безпеки України (далі — СБУ), про визнання протиправними дій та зобов'язання провести перерахунок пенсії,
в с т а н о в и в:

У листопаді 2007 р. Бондаренко Л.В. звернувся до суду із зазначеним позовом, в якому з урахуванням уточнення позовних вимог просив визнати протиправним нарахування йому пенсії за вислугу років фінансовим відділом управління СБУ у м. Києві (далі — управління СБУ) з 15 листопада 2006 р. у розмірі 1 тис. 58 грн 49 коп. з урахуванням суми додаткових видів грошового забезпечення у розмірі 1 тис. 269 грн 60 коп., визнати недійсним розмір призначеної йому управлінням СБУ пенсії за вислугу років у розмірі 1 тис. 58 грн 49 коп., зобов'язати управління ПФУ провести перерахунок пенсії за вислугу років з 15 листопада 2006 р. із суми грошового забезпечення за місяць за останньою штатною посадою перед звільненням у розмірі 3 тис. 308 грн 43 коп., враховуючи відповідні розміри окладів за посадою, військовим званням, процентну надбавку за вислугу років і суму

додаткових видів грошового забезпечення в розмірі 3 тис. 21 грн 43 коп. відповідно до ч. 3 ст. 43 Закону від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 2262-ХІІ) забезпечити початок та подальші виплати перерахованої пенсії та виплату суми різниці між попереднім і перерахованим розміром пенсії.

Управління ПФУ позовні вимоги не визнало, просило у задоволенні позову відмовити, оскільки пенсію було нараховано згідно зі ст. 40 Закону від 20 грудня 2005 р. № 3235-IV «Про Державний бюджет України на 2006 рік» (далі — Закон № 3235-IV).

Окружний адміністративний суд м. Києва постановою від 21 квітня 2008 р. позов задовольнив частково: визнав протиправними дії управління СБУ щодо нарахування пенсії Бондаренку Л.В. відповідно до ч. 3 ст. 43 Закону № 2262-ХІІ без урахування розміру грошового забезпечення за посадою, в тому числі отримуваної ним щомісячної надбавки (доплати), встановленої особам, які мають право на пенсію за вислугу років згідно із законодавством і залишені за їх згодою та в інтересах справи на службі. Він також зобов'язав управління ПФУ провести, починаючи з 15 листопада 2006 р., перерахунок

* Публікується повний текст судових рішень із незначними редакційними правками.

пенсії Бондаренку Л.В. відповідно до ч. 3 ст. 43 зазначеного Закону з урахуванням розміру грошового забезпечення, враховуючи оклад за посадою, в тому числі отримуваних ним щомісячних надбавок (доплат), встановлених особам, які мали право на пенсію за вислугу років згідно із законодавством і були залишені за їх згодою та в інтересах справи на службі; зобов'язав управління ПФУ виплатити Бондаренку Л.В. різницю між фактично отриманою та належною до сплати сумами пенсії за період із 15 листопада 2006 р. до дати здійснення перерахунку. У задоволенні решти позовних вимог відмовив.

Київський апеляційний адміністративний суд постановою від 17 червня 2009 р. постанову суду першої інстанції скасував у частині задоволених позовних вимог, прийнявши в цій частині нову, якою відмовив у задоволенні позову. В іншій частині постанову суду першої інстанції залишив без змін.

Вищий адміністративний суд України постановою від 14 квітня 2011 р. постанову суду апеляційної інстанції залишив без змін.

У заяві про перегляд судових рішень Верховним Судом України з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, Бондаренко Л.В. просив скасувати постанову Вищого адміністративного суду України та направити справу на новий розгляд до цього суду, пославшись на неоднакове застосування судом касаційної інстанції ч. 3 ст. 43 Закону № 2262-ХІІ, ст. 40 та п. 30 ст. 77 Закону № 3235-ІV.

Вищий адміністративний суд України, допускаючи цю справу до провадження Верховного Суду України, виходив із того, що в доданій до заяви Бондаренка Л.В. постанові цього ж суду від 10 березня 2009 р. по-іншому, ніж у справі, що розглядається, застосовано ч. 3 ст. 43 Закону № 2262-ХІІ.

Заява про перегляд оскаржуваної постанови Вищого адміністративного суду України підлягає задоволенню з таких підстав.

У справі, що розглядається, Вищий адміністративний суд України, залишаючи без змін постанову апеляційного суду, виходив із того, що Законом № 3235-ІV зупинено дію ч. 3 ст. 43 Закону № 2262-ХІІ та встановлено порядок визначення заробітку (грошового забезпечення) для обчислення пенсій, тому управління СБУ правомірно нарахувало пенсію з урахуванням положень Закону № 3235-ІV.

У судовому рішенні, на яке послався позивач як на підставу для допуску справи до провадження Верховного Суду України, зазначається,

що органом державної влади при перерахунку пенсії неправомірно застосовано ст. 40 Закону № 3235-ІV та нараховано пенсію із розрахунку грошового забезпечення за останні 24 місяці служби, оскільки після прийняття Закону № 3235-ІV Законом від 4 квітня 2006 р. № 3591-ІV «Про внесення змін до деяких законів України з питань пенсійного забезпечення та соціального захисту військовослужбовців» (набрав чинності з 29 квітня 2006 р.; далі — Закон № 3591-ІV) була викладена нова редакція ст. 43 Закону № 2262-ХІІ, який і мав бути застосований, оскільки був прийнятий пізніше.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні касаційним судом одних і тих самих норм матеріального права, Верховний Суд України виходить із такого.

Відповідно до ч. 3 ст. 43 Закону № 2262-ХІІ (у редакції від 1 січня 2005 р., яка діяла до 1 січня 2006 р.) пенсії особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам, які мають право на пенсію за цим Законом, та членам їх сімей обчислюються з розміру грошового забезпечення за останньою штатною посадою перед звільненням, враховуючи відповідні оклади за посадою, військовим (спеціальним) званням, процентну надбавку за вислугу років, щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення) та премії в розмірах, встановлених законодавством.

Пунктом 30 ст. 77 Закону № 3235-ІV дію вказаної норми зупинено на 2006 р., а частинами 1, 2 ст. 40 цього Закону встановлено інший порядок визначення заробітку (грошового забезпечення) для обчислення пенсій військовослужбовцям.

Отже, на початку 2006 р. існувало дві законодавчі норми щодо обчислення розміру пенсій при їх призначенні колу осіб, на яких поширюється дія Закону № 2262-ХІІ. Одна з цих норм міститься у спеціальному законі, а інша — у законі про Державний бюджет України.

Разом з тим Законом № 3591-ІV внесено зміни до Закону № 2262-ХІІ, зокрема, змінено назву цього Закону, зміст і редакцію окремих статей та доповнено його новими статтями. Так, ст. 43 викладена в іншій редакції, хоча положення ч. 3 цієї статті залишились у тому вигляді, що й на час звільнення позивача з військової служби та призначення йому пенсії.

Відповідно до ст. 1¹ Закону № 2262-ХІІ, яка набрала чинності 29 квітня 2006 р., законодавство про пенсійне забезпечення осіб, які мають

право на пенсію за цим Законом, базується на Конституції України і складається із цього Закону, Закону від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі — Закон № 1058-IV) та інших нормативно-правових актів України, прийнятих відповідно до цих законів; при цьому зміна умов і норм пенсійного забезпечення зазначених осіб здійснюється виключно шляхом внесення змін до Закону № 2262-ХІІ та Закону № 1058-IV.

Прикінцеві положення Закону № 3591-IV не містять застережень щодо зупинення дії ст. 1¹ та ч. 3 ст. 43 Закону № 2262-ХІІ на 2006 р., хоча набрання чинності окремими його нормами, зокрема і ч. 12 ст. 43, законодавець відтермінував.

Таким чином, за загальним правилом дії норм права у часі у зв'язку з набранням чинності з 29 квітня 2006 р. Законом № 3591-IV, яким встановлено порядок визначення заробітку (грошового забезпечення) для обчислення пенсій військовослужбовцям та заборонено змінювати положення Закону № 2262-ХІІ щодо умов і норм пенсійного забезпечення зазначених у

ньому осіб іншими законами, положення п. 30 ст. 77 та частин 1, 2 ст. 40 Закону № 3235-IV втратили чинність.

Отже, висновок суду касаційної інстанції про безпідставність вимог позивача про перерахунок пенсії з урахуванням ч. 3 ст. 43 Закону № 2262-ХІІ є наслідком порушення правил застосування норм матеріального права.

Відповідно до ч. 2 ст. 243 КАС якщо суд установить, що судові рішення у справі, що переглядається, є незаконним, він скасовує його повністю або частково і направляє справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Керуючись статтями 241–243 КАС, Верховний Суд України **п о с т а н о в и в:**

Заяву Бондаренка Л.В. задовольнити.

Постанову Вищого адміністративного суду України від 14 квітня 2011 р. скасувати, справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Моментом вчинення імпортової операції, зокрема моментом поставки товару за такою операцією, для застосування статей 2, 4 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» є момент фактичного перетину імпортованим товаром митного кордону України

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

16 січня 2012 р. Верховний Суд України, розглянувши в порядку письмового провадження справу за позовом відкритого акціонерного товариства «Авіакомпанія «Дніпроавіа» (далі — ТОВ «Авіакомпанія «Дніпроавіа») до спеціалізованої державної податкової інспекції по роботі з великими платниками податків у м. Дніпропетровську (далі — СДПІ) про визнання протиправними та скасування рішень, **в с т а н о в и в:**

У серпні 2008 р. ТОВ «Авіакомпанія «Дніпроавіа» звернулося до суду з позовом, в якому, враховуючи заяву про зміну позовних вимог від 8 серпня 2008 р., просило визнати протиправним та скасувати рішення СДПІ від 23 травня 2008 р. № 0000348821/16484 та прийняте за наслідками його адміністративного оскарження рішення від 30 липня 2007 р. № 0000348821/1/26793 про застосування штрафних (фінансових) санкцій у сумі 21 тис. 359 грн 99 коп.

Зазначені рішення прийнято відповідачем на підставі акта від 12 травня 2008 р. про ре-

зультати виїзної планової документальної перевірки позивача з питань дотримання вимог податкового, валютного законодавства в період із 1 жовтня 2006 р. по 31 грудня 2007 р., в якому вказано на порушення ТОВ «Авіакомпанія «Дніпроавіа» ст. 2 Закону від 23 вересня 1994 р. № 185/94-ВР «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 185/94-ВР), а саме недотримання позивачем встановленого для поставки товару за імпортними операціями 90-денного строку.

Зокрема, перевіркою встановлено, що ТОВ «Авіакомпанія «Дніпроавіа» на виконання контрактів, укладених 4 березня 2006 р. з відкритим акціонерним товариством «Гідромаш» (далі — ВАТ), 10 березня 2006 р. з товариством з обмеженою відповідальністю «НТП «Техно-Пульсар» (далі — ТОВ «НТП «Техно-Пульсар») та 21 лютого 2007 р. з фірмою «Aero-Print Securities Ltd», 15, 18 грудня 2006 р. та 25 травня 2007 р. відповідно

перерахувало на адреси нерезидентів передбачені контрактами платежі у доларах США. Таким чином, останнім днем строку поставки товарів на митну територію України згідно зі ст. 2 Закону № 185/94-ВР було відповідно 15, 18 березня та 23 серпня 2007 р. Митне оформлення товарів, імпортованих позивачем за зазначеними контрактами, здійснено лише 26 березня, 10 травня та 27 вересня 2007 р., тому, на думку СДПІ, ТОВ «Авіакомпанія «Дніпроавіа» прострочило вищезазначений термін їх поставки на 10, 52 та 34 дні відповідно.

Обґрунтовуючи протиправність оскаржуваних рішень СДПІ про нарахування пені за порушення строку, передбаченого ст. 2 Закону № 185/94-ВР, ТОВ «Авіакомпанія «Дніпроавіа» послалося на те, що згідно з відміткою Дніпропетровської митниці «Під митним контролем», проставленою на рахунку ТОВ «НТП «Техно-Пульсар», імпортований позивачем за контрактом від 10 березня 2006 р. товар перетнув митний кордон України в межах строку, встановленого зазначеною нормою Закону № 185/94-ВР.

Крім того, позивач послався на те, що пеню за порушення термінів розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності нараховано СДПІ після спливу встановленого ст. 250 ГК строку для застосування адміністративно-господарських санкцій та без урахування положень Закону від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі — Закон № 2343-ХІІ) щодо мораторію на задоволення вимог кредиторів, який було введено у зв'язку з порушенням господарським судом 3 листопада 2004 р. справи про банкрутство стосовно позивача.

Дніпропетровський окружний адміністративний суд постановою від 23 лютого 2009 р. позов задовольнив частково: визнав протиправними та скасував рішення СДПІ у частині нарахування пені в сумі 19 тис. 41 грн 99 коп. за порушення термінів розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами від 4 березня 2006 р. з ВАТ та від 10 березня 2006 р. з ТОВ «НТП «Техно-Пульсар». У задоволенні решти позовних вимог суд відмовив.

Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд постановою від 21 жовтня 2009 р. рішення суду першої інстанції скасував у частині задоволення позовних вимог, у задоволенні цих вимог відмовив. У решті рішення суду першої інстанції залишив без змін.

У своєму рішенні апеляційний суд вказав на правомірність стягнення з ТОВ «Авіакомпанія

«Дніпроавіа» пені за порушення встановленого Законом № 185/94-ВР строку поставки імпортованих товарів. При цьому він виходив із того, що про факт здійснення поставки за імпортомним контрактом може свідчити лише належно оформлена вантажна митна декларація, отже, датою імпорту у випадку ввезення продукції на територію України, якщо така продукція підлягає митному оформленню, слід вважати дату завершення її митного оформлення.

Апеляційний суд також послався на те, що СДПІ не наділена господарською компетенцією і безпосередньо не здійснює організаційно-господарських повноважень щодо позивача як суб'єкта господарювання, отже, не є учасником правовідносин у сфері господарювання, що є предметом регулювання ГК, а тому положення ст. 250 цього Кодексу щодо строку застосування адміністративно-господарських санкцій не поширюється на відносини між СДПІ та ТОВ «Авіакомпанія «Дніпроавіа» при нарахуванні останньому встановленої ст. 4 Закону № 185/94-ВР пені. Строк та порядок застосування податковим органом такої санкції, на думку суду апеляційної інстанції, було врегульовано Законом від 21 грудня 2000 р. № 2181-ІІІ «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 2181-ІІІ).

Погодився апеляційний суд і з висновком суду першої інстанції про те, що оскільки порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності вчинено ТОВ «Авіакомпанія «Дніпроавіа» після порушення провадження у справі про його банкрутство, то підстав для застосування ст. 12 Закону № 2343-ХІІ щодо заборони нарахування штрафу та пені протягом дії визначеного ст. 1 цього Закону мораторію на задоволення вимог кредиторів немає.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 8 вересня 2011 р. постанову апеляційного суду залишив без змін.

У заяві про перегляд судових рішень Верховним Судом України з підстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, ТОВ «Авіакомпанія «Дніпроавіа», пославшись на неоднакове застосування касаційним судом у подібних правовідносинах статей 1, 2 Закону № 185/94-ВР та статей 238, 250 ГК, просило скасувати ухвалу Вищого адміністративного суду України від 8 вересня 2011 р., справу направити на новий касаційний розгляд.

На обґрунтування заяви позивачем додано постанову Вищого адміністративного суду

України від 31 січня 2007 р. (№ К-7348/06) та ухвали цього суду: від 31 січня 2007 р., від 13 березня 2007 р. (№ К-20980/06), від 13 березня 2008 р. (№ К-17021/06), від 7 травня 2008 р. (№ К-10951/06), від 10 вересня 2009 р. та від 10 лютого 2011 р. (№ К-10970/08-С), в яких зазначені норми права, на думку ТОВ «Авіакомпанія «Дніпроавіа», застосовано касаційним судом поіншому та правильно.

Так, у справі, що переглядається, касаційний суд, залишаючи без змін постанову апеляційного суду про відмову в задоволенні позову, погодився з висновком останнього про те, що датою імпорту товару є дата завершення його митного оформлення, а тому, оскільки митне оформлення імпортованої ТОВ «Авіакомпанія «Дніпроавіа» продукції здійснене після закінчення встановленого ст. 2 Закону № 185/94-ВР строку для її поставки, то рішення СДПІ про нарахування позивачу передбаченої ст. 4 цього Закону пені є правомірним.

Водночас у судових рішеннях, на які послався заявник, Вищий адміністративний суд України дійшов висновку, що датою імпорту товару є дата перетину таким товаром митного кордону України та прийняття його під митний контроль, а не дата оформлення вантажної митної декларації на нього. Судом також зазначено те, що пеня за порушення встановлених статтями 1, 2 Закону № 185/94-ВР строків є адміністративно-господарською санкцією, застосування якої має відбуватися із дотриманням строків, встановлених ст. 250 ГК.

Перевіривши наведені в заяві доводи, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява підлягає задоволенню з таких підстав.

Позивач відповідно до Закону від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ «Про зовнішньоекономічну діяльність» (далі — Закон № 959-ХІІ) є суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності, одним з видів якої згідно зі ст. 4 цього Закону є імпорт.

Відповідно до абз. 14 ст. 1 Закону № 959-ХІІ та абз. 2 підпункту 1.1 Інструкції про порядок здійснення контролю за експортними, імпортними операціями, затвердженої постановою Національного банку України від 24 березня 1999 р. № 136, імпорт — це купівля українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з везенням або без везення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами.

Імпортна операція у розумінні ст. 2 Закону № 185/94-ВР передбачає здійснення суб'єктом господарювання імпорту.

При цьому моментом здійснення імпорту відповідно до абз. 38 ст. 1 Закону № 959-ХІІ є момент перетину товаром митного кордону України або переходу права власності на зазначений товар, що експортується чи імпортується, від продавця до покупця.

Таким чином, моментом вчинення імпоротної операції, зокрема моментом поставки товару за такою операцією, для застосування статей 2, 4 Закону № 185/94-ВР є момент фактичного перетину імпортованим товаром митного кордону України.

З огляду на викладене висновок суду касаційної інстанції у справі, що переглядається, про правомірність застосування до позивача санкцій у зв'язку з порушенням строків розрахунків у іноземній валюті є помилковим та не відповідає правовій позиції, висловленій Верховним Судом України, зокрема у постанові від 4 липня 2011 р. № 21-136а11.

Правова позиція щодо застосування до спірних відносин ст. 250 ГК висловлена у постанові Верховного Суду України від 25 березня 2008 р. № 21-2343во07.

Питання щодо правильності застосування у справі, що переглядається, положень зазначеної статті ГК стосовно строків накладення адміністративно-господарських санкцій за правопорушення у сфері господарювання може бути вирішене за умови, коли суди, правильно застосувавши норми матеріального права, встановлять факт вчинення такого правопорушення.

У зв'язку з наведеним та відповідно до ч. 2 ст. 243 КАС ухвала Вищого адміністративного суду України від 8 вересня 2011 р. підлягає скасуванню, а справа — направленню на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Керуючись статтями 242, 243 КАС, Верховний Суд України **п о с т а н о в и в:**

Заяву ТОВ «Авіакомпанія «Дніпро» задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 8 вересня 2011 р. скасувати, справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

У разі проведення страхових виплат за договором особистого страхування (життя, здоров'я, працездатності, пенсійного забезпечення) страховик не має права вимоги до особи, відповідальної за заподіяння шкоди, оскільки Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» не передбачено право Фонду соціального страхування від нещасних випадків, який здійснив страхову виплату застрахованій особі за договором особистого соціального страхування, зворотної вимоги до винної особи.

Згідно із ст. 993 ЦК України таке право переходить до страховика лише у разі проведення ним страхових виплат за договором страхування

ПОСТАНОВА

судових палат у господарських та у цивільних справах Верховного Суду України
від 5 вересня 2012 р.
(в и т я з)

У березні 2011 р. відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в Комінтернівському районі Одеської області (далі — Фонд, відділення Фонду відповідно) звернулося до суду із позовом про стягнення з товариства з обмеженою відповідальністю «Новік» (далі — ТОВ «Новік») у порядку регресу 67 тис. 155 грн 51 коп. Відділення Фонду обґрунтувало вимоги тим, що 16 травня 2007 р. на автошляху м. Іллічівськ — с. Санжейка Овідіопольського району Одеської області внаслідок зіткнення автомобілів KIA Преджіо, що належить ТОВ «Новік», та ВАЗ 21-104, який належить товариству з обмеженою відповідальністю «Одеські курчата» (далі — ТОВ «Одеські курчата»), пасажир автомобіля ВАЗ 21-104 Ч., який перебував із ТОВ «Одеські курчата» у трудових відносинах, отримав тілесні ушкодження. Згідно з висновком медико-соціальної експертної комісії (МСЕК) йому встановлено стійку втрату професійної працездатності (60 %) та II групу інвалідності.

Овідіопольський районний суд Одеської області постановою від 17 вересня 2007 р. винним у вчиненні дорожньо-транспортної пригоди визнав В., який керував автомобілем KIA Преджіо, що належить відповідачу, та перебував з ним у трудових відносинах.

На підставі положень статей 34, 35, 36 Закону від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі — Закон № 1105-XIV) станом на 23 січня 2009 р. відділення Фонду сплатило Ч. страхові виплати у розмі-

рі 67 тис. 155 грн 51 коп. (одноразова допомога, щомісячні страхові виплати).

Посилаючись на те, що між страховими виплатами, сплаченими потерпілому на виробництві, та діями особи, винної у вчиненні дорожньо-транспортної пригоди, є причинний зв'язок і ці правовідносини не охоплюються сферою загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, позивач вважає, що зазначені збитки, завдані діями свого працівника В., повинен відшкодувати власник автомобіля KIA Преджіо.

Господарський суд Одеської області рішенням від 23 травня 2011 р., з яким погодився Одеський апеляційний господарський суд у постанові від 30 червня 2011 р., позов задовольнив: постановив стягнути з ТОВ «Новік» на користь відділення Фонду 67 тис. 155 грн 51 коп., на користь Державного бюджету України 671 грн 56 коп. державного мита та 236 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу.

Вищий господарський суд України постановою від 12 вересня 2011 р. залишив рішення судів нижчих інстанцій без змін.

У заяві про перегляд постанови Вищого господарського суду України від 12 вересня 2011 р. з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК, ТОВ «Новік», пославшись на неоднакове застосування судом касаційної інстанції до спірних правовідносин положень статей 515, 993, 999, 1166, 1172, 1187, 1191 ЦК та статей 2, 6, 46 Закону № 1105-XIV, просило скасувати судові рішення та ухвалити нове, яким у позові відмовити.

На обґрунтування заяви ТОВ «Новік» додадо копії судових рішень: постанови Вищого господарського суду України від 20 лютого 2012 р. у

справі № 5015/4809/11 (5/198), рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 26 травня 2010 р. у справі № 6-20028 св 08 та від 25 травня 2011 р. у справі № 6-6344 св 09, у яких наведена правова позиція про те, що відносини між відділенням Фонду та працівником є правовідносинами з обов'язкового особистого соціального страхування від нещасного випадку на виробництві. За загальними правилами страхування можливість застосування страховиком права вимоги до особи, відповідальної за завдані збитки, обмежене рамками майнового страхування. У разі проведення страхових виплат за договором особистого страхування (життя, здоров'я, працездатності, пенсійного забезпечення) страховик не має права вимоги до особи, відповідальної за заподіяння шкоди, оскільки Законом № 1105-XIV не передбачено право Фонду, який здійснив страхову виплату застрахованій особі за договором особистого соціального страхування, зворотної вимоги до винної особи.

Таке право відповідно до ст. 993 ЦК переходить до страховика лише у разі сплати ним страхового відшкодування за договором майнового страхування.

Колегія суддів Вищого господарського суду України ухвалою від 22 травня 2012 р. допустила справу № 9/17-1131-2011 до провадження у Верховному Суді України.

Заслухавши пояснення представників сторін, судові палати у господарських та у цивільних справах Верховного Суду України вважають, що заява підлягає задоволенню з огляду на таке.

Суди встановили, що внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, що сталася з вини водія В., який керував автомобілем, що належить ТОВ «Новік», Ч. — заступник головного інженера ТОВ «Одеські курчата», який у цей час виконував трудові обов'язки, отримав тілесні ушкодження. 13 лютого 2008 р. складено акт про нещасний випадок на виробництві. Ч. був оглянутий МСЕК і визнаний інвалідом II групи трудового каліцтва, йому встановлено 60 % втрати професійної працездатності. Згідно з постановою начальника відділення Фонду від 15 липня 2008 р. за договором особистого страхування Ч. призначені одноразова та щомісячна страхові виплати. Загальна сума цих виплат становила 67 тис. 155 грн 51 коп.

Відповідно до ч. 1 ст. 1191 ЦК особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом.

Зазначена норма входить до гл. 82 ЦК і, регулюючи правовідносини щодо відшкодування шкоди, передбачає право регресу особи у разі, якщо вона відшкодувала потерпілому шкоду, завдану іншою особою в рамках деліктних правовідносин між нею та потерпілим.

Згідно із ч. 2 ст. 999 ЦК до відносин, що впливають із обов'язкового страхування, застосовуються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено актами цивільного законодавства.

Відповідно до преамбули Закону № 1105-XIV страхування від нещасного випадку є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

На підставі ст. 46 цього Закону (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) Фонд провадить збір та акумулювання страхових внесків, має автономну, незалежну від будь-якої іншої, систему фінансування, що здійснюється за рахунок:

внесків роботодавців: для підприємств — з віднесенням на валові витрати виробництва; для бюджетних установ та організацій — з асигнувань, виділених на їх утримання та забезпечення;

капіталізованих платежів, що надійшли у випадках ліквідації страховальників у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

прибутку, одержаного від тимчасово вільних коштів Фонду на депозитних рахунках;

коштів, одержаних від стягнення відповідно до цього Закону штрафів і пені з страховальників, штрафів з працівників, винних у порушенні вимог нормативних актів з охорони праці, а також адміністративних стягнень у вигляді штрафів з посадових осіб підприємств, установ, організацій, фізичних осіб, які використовують найману працю, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення;

добровільних внесків та інших надходжень, отримання яких не суперечить законодавству.

Закон № 1105-XIV не передбачає права Фонду, який здійснив страхову виплату застрахованій особі за договором особистого соціального страхування, зворотної вимоги до винної особи. Таке право до страховика переходить відповідно до ст. 993 ЦК лише у разі сплати ним страхового відшкодування за договором майнового страхування.

Здійснення Фондом зазначених виплат у разі настання страхового випадку застрахованій особі не є шкодою в розумінні ст. 1166 ЦК, отже Фонд відповідно не є особою, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, і тому згідно із

ч. 1 ст. 1191 ЦК не набуває права зворотної ви-моги до винної особи.

За таких обставин та керуючись статтями 111²³—111²⁵ ГПК, судові палати постановили: заяву ТОВ «Новік» задовольнити частково; постанову Вищого господарського суду України від

12 вересня 2011 р. скасувати; справу передати на новий касаційний розгляд до Вищого господарського суду України.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

Згідно з частинами 1, 2 статті 29 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» договір на надання житлово-комунальних послуг у багатоквартирному будинку укладається між власником квартири, орендарем чи квартиронаймачем та балансоутримувачем або уповноваженою ним особою. У разі якщо балансоутримувач не є виконавцем, він укладає договори на надання житлово-комунальних послуг з іншим виконавцем

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 3 жовтня 2011 р.

(в и т я г)

До Верховного Суду України із заявою про перегляд постанови Вищого господарського суду України від 12 травня 2011 р. у справі № 5002-29/5222-2010 звернувся обслуговуючий кооператив «Житлово-будівельний кооператив № 26-Керч» (далі — Кооператив). Заяву мотивовано тим, що у справі № 5002-30/5228-2010 за тих же самих обставин, застосувавши ті ж самі положення закону, суд касаційної інстанції дійшов протилежного висновку ніж у справі, що розглядається, про відсутність у відповідача обов'язку укласти спірний договір через відсутність прямої вказівки на це в Законі від 10 січня 2002 р. № 2918-III «Про питну воду та питне водопостачання» (далі — Закон № 2918-III) та в Законі від 24 червня 2004 р. № 1875-IV «Про житлово-комунальні послуги» (далі — Закон № 1875-IV).

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представника Кооперативу та перевіrivши наведені заявником обставини, Верховний Суд України вважає, що заява підлягає задоволенню з таких підстав.

Згідно з ч. 3 ст. 179 ГК укладення господарського договору є обов'язковим для сторін, якщо він заснований на державному замовленні, виконання якого є обов'язком для суб'єкта господарювання у випадках, передбачених законом, або існує пряма вказівка закону щодо обов'язковості укладення договору для певних категорій суб'єктів господарювання чи органів державної влади або органів місцевого самоврядування.

Відповідно до п. 17 ч. 3 ст. 9 Закону від 1 червня 2000 р. № 1775-III «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» діяльність з

централізованого водопостачання та водовідведення підлягає ліцензуванню.

Частиною 1 ст. 19 Закону № 2918-III визначено, що послуги з питного водопостачання надаються споживачам підприємством питного водопостачання на підставі договору з:

підприємствами, установами, організаціями, що безпосередньо користуються централізованим питним водопостачанням;

підприємствами, установами або організаціями, у повному господарському віданні або оперативному управлінні яких перебуває житловий фонд і до обов'язків яких належить надання споживачам послуг з питного водопостачання та водовідведення;

об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків, житлово-будівельними кооперативами та іншими об'єднаннями власників житла, яким передано право управління багатоквартирними будинками та забезпечення надання послуг з водопостачання та водовідведення на підставі укладених ними договорів;

власниками будинків, що перебувають у приватній власності.

Згідно з частинами 1 та 2 ст. 29 Закону № 1875-IV договір на надання житлово-комунальних послуг у багатоквартирному будинку укладається між власником квартири, орендарем чи квартиронаймачем та балансоутримувачем або уповноваженою ним особою. У разі якщо балансоутримувач не є виконавцем, він укладає договори на надання житлово-комунальних послуг з іншим виконавцем.

Господарські суди встановили, що статутом Кооперативу не передбачено надання своїм чле-

нам послуг з водопостачання, крім того, на балансі відповідача не перебуває будь-яких житлових будівель. Отже, останній не належить до суб'єктного складу осіб, з якими відповідно до ч. 2 ст. 19 Закону № 2918-III підприємства питного водопостачання безпосередньо повинні укладати договори про надання відповідних послуг.

За таких обставин Вищий господарський суд України неправильно застосував норми ма-

теріального права, тому, керуючись статтями 111²³—111²⁵ ГПК, Верховний Суд України постановив: заяву Кооперативу задовольнити, постанову Вищого господарського суду України від 12 травня 2011 р. скасувати, справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до вимог ст. 14 Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р., ратифікованої Верховною Радою України згідно із Законом від 16 січня 1998 р. № 43/98-ВР «Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції», видана особа не може переслідуватися, засуджуватися або затримуватися з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою ні за яке правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке вона була видана

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 16 лютого 2012 р.*

(в и т я г)

Апеляційний суд Донецької області вироком від 17 грудня 2008 р. засудив Н. за ч. 3 ст. 15 і п. 2 ч. 2 ст. 115 КК на 10 років позбавлення волі, а на підставі ч. 1 ст. 71 і ч. 3 ст. 72 КК до покарання приєднано невідбуте покарання за попереднім вироком і за сукупністю вироків їй призначено остаточне покарання — позбавлення волі на 10 років та штраф у розмірі 510 грн.

Н. визнано винуватою у тому, що вона, будучи у стані алкогольного сп'яніння у будинку Г., 13 грудня 2007 р. намагалася вбити свою малолітню дитину, 13 жовтня 2006 р.н. Вона здавила шию дочки рукою, проте ці дії до кінця не довела з підстав, які не залежали від її волі, оскільки їй завадила Г.

Верховний Суд України ухвалою колегії суддів Судової палати у кримінальних справах від 23 квітня 2009 р. вирок щодо Н. змінив — із мотивувальної частини вироку виключив рішення про застосування положень ст. 69¹ КК. У решті вирок залишив без змін.

Заступник прокурора Донецької області у клопотанні пропонував переглянути у порядку виключного провадження вирок Апеляційного суду Донецької області від 17 грудня 2008 р. та ухвалу колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 квітня 2009 р. Він вважав, що зазначені судові рішення слід змі-

нити та виключити з них рішення про призначення покарання за сукупністю вироків. Він також зазначив, що оскільки Російською Федерацією Н. було видано лише для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15 і п. 2 ч. 2 ст. 115 КК, і не було видано для виконання попереднього вироку, тому суд не в праві був застосовувати до засудженої положення ст. 71 КК.

У поданні п'яти суддів Верховного Суду України порушено питання про внесення клопотання прокурора на судовий розгляд та наведено підстави для зміни зазначених судових рішень щодо Н.

Перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що клопотання підлягає задоволенню з таких підстав.

У ст. 9 Конституції України встановлено, що чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, є частиною національного законодавства України.

Відповідно до вимог ст. 14 Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р., ратифікованої Верховною Радою України згідно із Законом від 16 січня 1998 р. № 43/98-ВР «Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік, Додаткового про-

токолу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції», видана особа не може переслідуватися, засуджуватися або затримуватися з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою ні за яке правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке вона була видана.

Згідно зі ст. 66 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р., ратифікованої Верховною Радою України Законом від 10 листопада 1994 р. № 240/94-ВР «Про ратифікацію Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах», без згоди договірної сторони видану особу не можна притягнути до кримінальної відповідальності або піддати покаранню за вчинений до її видачі злочин, за який її не було видано.

Зазначених вимог міжнародного законодавства суд не дотримався.

Як убачається з матеріалів справи, Н. під час розслідування кримінальної справи про її обвинувачення за ч. 2 ст. 15 і п. 2 ч. 2 ст. 115 КК виїхала до Російської Федерації, де переховувалася від суду, у зв'язку з чим Апеляційний суд Донецької області ухвалою від 5 травня 2008 р. змінив їй запобіжний захід з підписки про невиїзд на тримання під вартою та оголосив її в розшук.

26 червня 2008 р. Н. затримали і взяли під варту співробітники внутрішніх справ Російської Федерації для вирішення питань, пов'язаних із її екстрадицією.

На виконання запиту Міністерства юстиції України Російською Федерацією Н. було видано Україні для притягнення до кримінальної відповідальності за замах на вбивство за ч. 2 ст. 15 і п. 2

ч. 2 ст. 115 КК. Даних про те, що Н. було видано ще й для виконання попереднього вироку в матеріалах справи немає.

Проте, як убачається з вироку, апеляційний суд не перевірів умови видачі Н. Російською Федерацією, засудив її за ч. 3 ст. 15 і п. 2 ч. 2 ст. 115 КК на 10 років позбавлення волі та всупереч вимогам міжнародного та національного законодавств приєднав невідбуту частину покарання за вироком Олександрівського районного суду Донецької області від 6 грудня 2007 р., призначивши засудженій остаточне покарання за сукупністю вироків на підставі ч. 1 ст. 71 і ч. 3 ст. 72 КК.

Під час перегляду цієї справи в касаційному порядку зазначену помилку не виправили.

За таких обставин вирок апеляційного суду та ухвалу суду касаційної інстанції в частині призначення покарання Н. на підставі ч. 1 ст. 71 і ч. 3 ст. 72 КК визнано необґрунтованими і такими, що підлягають зміні.

Тому, керуючись абз. 8 п. 2 розд. XIII «Перехідні положення» Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів», статтями 400⁴ і 400¹⁰ КПК (в редакції Закону № 1876-VI), колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила рішення про зміну вироку Апеляційного суду Донецької області від 17 грудня 2008 р. та ухвалу колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 квітня 2009 р. щодо Н.: ухвалено виключити рішення суду про призначення засудженій покарання за сукупністю вироків за положеннями ч. 1 ст. 71 і ч. 3 ст. 72 КК; ухвалено вважати Н. засудженою за ч. 3 ст. 15 і п. 2 ч. 2 ст. 115 КК на 10 років позбавлення волі.

У решті судові рішення залишено без змін.

За змістом ч. 3 ст. 11¹ КПК України, якщо в ході дізнання та досудового слідства не встановлено особу, яка вчинила злочин, питання про закриття справи може вирішуватися тільки після закінчення строку, визначеного в ч. 2 ст. 49 КК України, тобто якщо з часу вчинення злочину минуло п'ятнадцять років (за винятком випадку, визначеного у ч. 4 ст. 49 КК України).

Постанову суду скасовано, оскільки відповідне рішення судом було прийнято з порушенням вимог ч. 3 ст. 11¹ КПК України

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 23 лютого 2012 р.

(в и т я з)

Судацький міський суд АР Крим постановою від 8 травня 2009 р. кримінальну справу, пору-

шену за фактом заподіяння тілесних ушкоджень середнього ступеня тяжкості М. за ознаками

злочину, передбаченого ч. 1 ст. 122 КК, закриття у зв'язку із закінченням строків давності.

В апеляційному та касаційному порядку справа не переглядалася.

У клопотанні в порядку виключного провадження прокурор порушив питання про скасування постанови суду і направлення справи на новий судовий розгляд у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону та істотним порушенням кримінально-процесуального закону. На обґрунтування своєї позиції він зазначив, що до встановлення особи, яка умисно заподіяла М. тілесні ушкодження середньої тяжкості, тобто вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 122 КК, суд не може приймати рішення про закриття кримінальної справи, виходячи зі строків давності, передбачених для зазначеного злочину, оскільки за відсутності відомостей про особу, яка його вчинила, й до її розшуку повинен братися до уваги п'ятнадцятирічний строк давності, передбачений ч. 2 ст. 49 КК. Крім того, суд вважав, що відповідно до вимог частин 2, 3, 4 ст. 7¹ КПК закриття кримінальної справи допускається тільки щодо обвинуваченого або підсудного, тобто конкретної особи, якщо вона проти цього не заперечує.

Клопотання прокурора підтримано поданням п'яти суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України.

Перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що клопотання прокурора підлягає задоволенню з таких підстав.

За змістом ч. 3 ст. 11¹ КПК, якщо в ході дізнання та досудового слідства не встановлено особу, яка вчинила злочин, питання про закриття справи може вирішуватися тільки після закінчення строку, визначеного в ч. 2 ст. 49 КК, тобто якщо з часу вчинення злочину минуло п'ятнадцять років (за винятком випадку, визначеного у ч. 4 ст. 49 КК).

Як убачається з матеріалів справи, у липні 2000 р. до Судацького МВВС звернувся із заявою М., в якій зазначив, що 10 липня 2000 р. у домоволодінні його вдарив пляшкою по голові Д., розбивши при цьому пляшку.

За цим фактом були проведені перевірки, за результатами яких дільничний інспектор міліції Судацького МВВС тричі виносив постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, останній раз 7 березня 2001 р.

16 березня 2001 р. прокурор відділу прокуратури АР Крим скасував постанову дільничного

інспектора Судацького МВВС про відмову в порушенні кримінальної справи від 7 березня 2001 р. та порушив кримінальну справу за фактом заподіяння тілесних ушкоджень середнього ступеня тяжкості М. за ознаками злочину, передбаченого ст. 102 КК 1960 р.

Постановою слідчого СВ Судацького МВ ГУ МВС України в АР Крим злочин перекваліфіковано зі ст. 102 КК 1960 р. на ч. 1 ст. 122 КК.

У ході розслідування кримінальної справи особу, яка була причетна до цього злочину, не встановили. Досудове слідство відповідно до вимог п. 3 ч. 1 ст. 206 КПК неодноразово зупиняли та знову поновлювали.

Вважаючи, що з часу вчинення злочину минули строки давності, які встановлені за цей злочин (п'ять років), слідчий СВ Судацького МВ ГУ МВС України в АР Крим 4 березня 2009 р. виніс постанову про направлення справи для вирішення питання про її закриття у зв'язку із закінченням строків давності.

Суд першої інстанції погодився з аргументами прокурора й 8 травня 2009 р. прийняв рішення про закриття справи, однак не врахував фактичних обставин справи та зазначених положень ч. 3 ст. 11¹ КПК.

Оскільки у цій справі особу, яка вчинила дії, передбачені ч. 1 ст. 122 КК, не встановлено і п'ятнадцятирічний термін із дня вчинення злочину (10 липня 2000 р.), передбачений ч. 2 ст. 49 КК, не минув, рішення суду про закриття справи у зв'язку із закінченням строків давності є таким, що суперечить вимогам кримінального закону та постановлено з істотними порушеннями вимог кримінально-процесуального закону, які істотно вплинули на правильність судового рішення, а тому постанову суду підлягає скасуванню з направленням справи на новий судовий розгляд.

Ураховуючи зазначене та керуючись абз. 8 п. 2 розд. XIII «Перехідні положення» Закону від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів», а також статтями 400⁴, 400¹⁰ КПК у редакції Закону від 11 лютого 2010 р. № 1876-VI, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила рішення про скасування постанови Судацького міського суду АР Крим від 8 травня 2009 р. про закриття кримінальної справи за фактом умисного заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження М. за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 122 КК, і направлення справи на новий судовий розгляд у той же суд.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до статей 2, 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹ внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обмежень даних про право власності особи на об'єкт нерухомого майна, збудований до набрання цим Законом чинності, не породжує в особи такого права, а засвідчує те, що держава офіційно визнає і підтверджує факт наявності його в особи. Право власності на збудований до набрання чинності зазначеним Законом об'єкт нерухомого майна виникає в порядку, який існував на час його будівництва

ПОСТАНОВА

судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України
від 13 червня 2012 р.
(в и т я з)

У листопаді 2008 р. споживче товариство «Громхарч» (далі — СТ) звернулося до суду з позовом до Київської обласної спілки споживчих товариств (далі — Спілка), комунального підприємства «Макарівське бюро технічної інвентаризації» Київської обласної ради (далі — БТІ) та М., треті особи — Макарівська районна спілка споживчих товариств, Макарівська селищна рада, про визнання договору купівлі-продажу об'єкта нерухомого майна недійсним, визнання незаконною та скасування державної реєстрації права власності на зазначений об'єкт за відповідачем М. та усунення перешкод у його користуванні. СТ зазначило, що 18 вересня 2008 р. Спілка уклала договір купівлі-продажу, за яким продала М. будівлю ресторану.

Позивач, пославшись на те, що власником зазначеної будівлі є він, а не продавець за договором — Спілка, просив визнати зазначений договір недійсним, визнати незаконною та скасувати здійснену БТІ державну реєстрацію права власності на зазначену будівлю за М. та зобов'язати останнього звільнити будівлю.

Києво-Святошинський районний суд Київської області рішенням від 9 лютого 2011 р. позов задовольнив частково: визнав недійсним договір купівлі-продажу будівлі ресторану, укладений 18 вересня 2008 р. Спілкою з М.; визнав незаконною та скасував здійснену БТІ державну реєстрацію права власності на будівлю за М. У решті позову суд відмовив.

Апеляційний суд Київської області рішенням від 16 серпня 2011 р. зазначене рішення суду першої інстанції в частині задоволення позову скасував і в цій частині ухвалив нове рішення про відмову в позові. У решті рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 2 листопада 2011 р. рішення апеляційного суду скасовано і залишено в силі рішення суду першої інстанції.

У заяві про перегляд Верховним Судом України рішення суду касаційної інстанції М., пославшись на неоднакове та неправильне застосування касаційним судом ст. 2 Закону від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі — Закон), що потягло ухвалення судами касаційної інстанції різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, просив скасувати ухвалу цього суду та залишити в силі рішення апеляційного суду.

Як на приклад наявності зазначеної підстави подання заяви про перегляд судових рішень М. послався на постанову Вищого господарського суду України від 30 березня 2011 р.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, пояснення представника СТ П. на заперечення заяви, дослідивши матеріали справи й перевіrivши наведені у заяві доводи, судові палати у цивільних та господарських справах Верховного Суду України дійшли висновку, що заява підлягає задоволенню частково.

Відповідно до змісту ст. 360⁴ ЦПК Верховний Суд України задовольняє заяву про перегляд справи і скасовує судові рішення у справі, яка переглядається з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, у разі, якщо установить, що воно є незаконним.

У ст. 2 Закону, на неоднакове застосування якої послався в заяві М., наведено визначення

¹ У редакції Закону, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

термінів, які вживаються у цьому Законі. Зокрема, в цій статті визначено, що державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обмежень — офіційне визнання і підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення речових прав на нерухоме майно та їх обмежень, що супроводжується внесенням даних до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обмежень.

Згідно зі ст. 3 Закону право власності та інші речові права на нерухоме майно, набуті згідно з діючими нормативно-правовими актами до набрання чинності цим Законом, визнаються державою.

Про те, що право власності на збудоване до набрання чинності Законом нерухоме майно набувається в порядку, який існував на час його спорудження, а не виникає у зв'язку із здійсненням державної реєстрації права власності на нього в порядку, передбаченому Законом, яка є лише офіційним визнанням державою такого права, а не підставою його виникнення, вказав і Вищий господарський суд України у постанові від 30 березня 2011 р., на яку як на приклад неоднакового застосування ст. 2 Закону посилався заявник.

Однак у справі, яка переглядається, касаційний суд на це уваги не звернув та, встановивши, що на час укладення Спільною спірною угодою купівлі-продажу будівлі ресторану з М. зазначену

будівлю БТІ зареєструвало за СТ, дійшов висновку, що на час укладення спірною угодою власником відчуженої будівлі був саме позивач — СТ, не з'ясувавши при цьому, коли саме та ким було споруджено спірну будівлю, який порядок набуття права власності на об'єкти новозбудованого нерухомого майна існував на той час, а отже, чи правомірно здійснено в грудні 2004 р. державну реєстрацію права власності на спірну будівлю за СТ, хоча саме це має важливе значення для правильного вирішення питання про те, хто саме був власником спірної будівлі на момент її відчуження М. та чи порушено через факт її відчуження право позивача на цю будівлю.

Таким чином, судові рішення суду касаційної інстанції у цій справі, яка переглядається Верховним Судом України з підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї і тієї самої норми матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, є незаконним.

Керуючись статтями 355, 360³, 360⁴ ЦПК, судові палати у цивільних та господарських справах Верховного Суду України заяву М. задовольнили частково: ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 2 листопада 2011 р. скасували і передали справу на новий касаційний розгляд.

У разі будь-яких обмежень у здійсненні права користування та розпорядження своїм майном власник має право вимагати усунення відповідних перешкод, зокрема, шляхом зняття особи з реєстрації місця проживання, пред'явивши разом з тим одну з таких вимог: 1) про позбавлення права власності на житлове приміщення; 2) про позбавлення права користування житловим приміщенням; 3) про визнання особи безвісно відсутньою; 4) про оголошення фізичної особи померлою.

Таким чином, вирішення питання про зняття особи з реєстраційного обліку залежить, зокрема, від вирішення питання про її право користування жилим приміщенням відповідно до норм житлового та цивільного законодавства (статей 71, 72, 116, 156 ЖК Української РСР; ст. 405 ЦК України)

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 16 січня 2012 р.
(в и т я г)

У вересні 2010 р. Ш.В. і Ш.Л. звернулися до суду з позовом до Ш.М.А. про усунення перешкод у користуванні власністю.

Позивачі зазначили, що їм на праві спільної сумісної власності подружжя належить жилий будинок. У цьому будинку зареєстровано місце проживання їхньої колишньої невістки Ш.М.А. та її малолітньої дочки Ш.М.О.

Пославшись на те, що Ш.М.А. та її дочка у спірному жиллому приміщенні не проживають, добровільно знялися з реєстрації за зазначеною адресою не бажають, через що чинять їм перешкоди в користуванні власністю, Ш.В. і Ш.Л. просили зобов'язати Ш.М.А. не чинити їм перешкод у користуванні будинком і зобов'язати її разом із дочкою знятися з реєстрації в цьому жиллому будинку; зобов'язати

відділ громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб Комсомольського МВ ГУ МВС України в Полтавській області зняти Ш.М.А. та малолітню Ш.М.О. з реєстрації у спірному будинку.

Комсомольський міський суд Полтавської області рішенням від 11 листопада 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Полтавської області від 30 березня 2011 р., позовні вимоги Ш.В. та Ш.Л. задовольнив: зобов'язав Ш.М.А. не чинити їм перешкод у користуванні та розпорядженні жилим будинком; знятися з реєстрації в цьому жилу будинку разом із малолітньою Ш.М.О. у місячний строк з дня вступу судового рішення в законну силу. У разі ухилення Ш.М.А. від виконання судового рішення покласти обов'язок зняти її разом із малолітньою Ш.М.О. з реєстрації на відділ громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб Комсомольського МВ ГУ МВС України в Полтавській області.

Не погоджуючись з ухваленими у справі рішеннями, Ш.М.А. оскаржила їх у касаційному порядку.

Суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 6 травня 2011 р. у відкритті касаційного провадження відмовив із підстав, передбачених п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК.

15 липня 2011 р. Ш.М.А. звернулася до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ із заявою про перегляд ухвали судді цього суду від 6 травня 2011 р. з підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК.

У заяві про перегляд Верховним Судом України ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 6 травня 2011 р. Ш.М.А. просила скасувати зазначене судове рішення й передати справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції з підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК, пославшись на неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції норм матеріального права, а саме ст. 391 ЦК та ст. 7 Закону від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» (далі — Закон)².

На підтвердження наявності неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції зазначених норм матеріального права, Ш.М.А. послалася на рішення колеги суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 31 січня 2011 р.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України

з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 17 жовтня 2011 р. поновила Ш.М.А. строк на подання заяви про перегляд Верховним Судом України судового рішення та допустила до провадження Верховного Суду України цивільну справу для перегляду ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 6 травня 2011 р.

Заслухавши суддю-доповідача, перевіривши наведені в заяві Ш.М.А. доводи, Верховний Суд України дійшов висновку про те, що заява про перегляд Верховним Судом України ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 6 травня 2011 р. підлягає задоволенню з огляду на таке.

Суди встановили, що Ш.В. та Ш.Л. на праві спільної сумісної власності подружжя належить жилий будинок.

У 1995 р. зі згоди Ш.В. та Ш.Л. у цей жилий будинок вселилась і була прописана в ньому дружина їхнього сина — Ш.М.А.

20 листопада 2007 р. шлюб між їхнім сином і Ш.М.А. розірвано.

Місце проживання їхньої малолітньої дочки Ш.М.О. також зареєстровано в спірному жилу будинку.

Задовольняючи позовні вимоги Ш.В. та Ш.Л. про усунення перешкод у користуванні власністю, суд першої інстанції, з висновками якого погодились апеляційний і касаційний суди, виходив із того, що порушене право позивачів може бути захищене шляхом покладення на Ш.М.А. обов'язку разом із дочкою в місячний строк з дня вступу судового рішення в законну силу знятися з реєстрації в жилу будинку; у разі ухилення Ш.М.А. від виконання такого обов'язку — покласти обов'язок зняти її разом із малолітньою Ш.М.О. з реєстрації в зазначеному жилу будинку на відділ громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб Комсомольського МВ ГУ МВС України в Полтавській області.

Таким чином, у справі, що розглядається, суди виходили з того, що передбачений ст. 391 ЦК спосіб захисту порушеного права може бути реалізований через ст. 7 Закону шляхом зняття особи з реєстраційного обліку.

У наданому Ш.М.А. як приклад неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції норм матеріального права рішенням суду касаційної інстанції міститься висновок про те, що передбачений ст. 391 ЦК спосіб захисту порушеного права не може бути реалізований через ст. 7 Закону. У цій правовій нормі міститься виключний перелік підстав для зняття особи з реєстрації місця

² У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

проживання: заява особи, запит органу реєстрації за новим місцем проживання особи, остаточне рішення суду (про позбавлення права власності на житлове приміщення або права користування житловим приміщенням, визнання особи безвісно відсутньою або померлою), свідоцтво про смерть, тому заявлені на підставі ст. 391 ЦК позовні вимоги про усунення перешкод у користуванні власністю шляхом зняття особи з реєстраційного обліку задоволенню не підлягають.

Отже, наявне неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, а саме: ст. 391 ЦК та ст. 7 Закону.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, Верховний Суд України виходив із такого.

Відповідно до ч. 1 ст. 319 ЦК власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд.

Згідно із ч. 1 ст. 321 ЦК право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. При цьому відповідно до ст. 391 ЦК власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном.

За змістом ч. 1 ст. 16 ЦК кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

Аналіз наведених вище норм цивільного законодавства України дає підстави для висновку про те, що у разі будь-яких обмежень у здійсненні права користування та розпорядження своїм майном власник має право вимагати усунення відповідних перешкод, у тому числі шляхом звернення до суду за захистом свого майнового права, зокрема, із позовом про усунення перешкод у користуванні власністю.

Водночас відповідно до ст. 7 Закону зняття з реєстрації місця проживання здійснюється протягом семи днів на підставі заяви особи, запиту органу реєстрації за новим місцем проживання особи, остаточного рішення суду (про позбавлення права власності на житлове приміщення або права користування житловим приміщенням, визнання особи безвісно відсутньою або померлою), свідоцтва про смерть.

Таким чином, як впливає з цієї норми, зняття з реєстрації місця проживання може бути

здійснено на підставі рішення суду виключно про: 1) позбавлення права власності на житлове приміщення; 2) позбавлення права користування житловим приміщенням; 3) визнання особи безвісно відсутньою; 4) оголошення фізичної особи померлою.

З огляду на те, що Закон є спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює правовідносини, пов'язані із зняттям з реєстрації місця проживання, вбачається, що положення ст. 7 Закону підлягають застосуванню до всіх правовідносин, виникнення, зміна чи припинення яких пов'язані з юридичним фактом зняття з реєстрації місця проживання.

Отже, у разі будь-яких обмежень у здійсненні права користування та розпорядження своїм майном власник має право вимагати усунення відповідних перешкод, зокрема, шляхом зняття особи з реєстрації місця проживання, пред'явивши разом із тим одну із таких вимог: 1) про позбавлення права власності на житлове приміщення; 2) про позбавлення права користування житловим приміщенням; 3) про визнання особи безвісно відсутньою; 4) про оголошення фізичної особи померлою.

Таким чином, вирішення питання про зняття особи з реєстраційного обліку залежить, зокрема, від вирішення питання про її право користування жилим приміщенням відповідно до норм житлового та цивільного законодавства (статей 71, 72, 116, 156 ЖК; ст. 405 ЦК).

Саме таку правову позицію висловила колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у рішенні від 31 січня 2011 р., на яке послалася в заяві Ш.М.А. як на приклад неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права.

Отже, судом (судами) касаційної інстанції неоднаково застосовано одні й ті самі норми матеріального права, а саме ст. 391 ЦК та ст. 7 Закону, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Керуючись п. 1 ч. 1 ст. 355, п. 1 ч. 1 ст. 360³, ч. 1 ст. 360⁴ ЦПК, Верховний Суд України заяву Ш.М.А. задовольнив: ухвалу судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 6 травня 2011 р. скасував, справу передав на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства

Міжнародні стандарти захисту прав людини як складова утворення незалежної судової влади в Україні *

Б.М. Пошва,
суддя Верховного Суду
України,
заслужений юрист України

Summary

In this article the author studies complicated issues of using international human rights standards and ways to improve appropriate for Ukraine mechanisms of enhancement of the rights of individuals in criminal proceedings, whereas establishment of independent judicial power should be the necessary prerequisite in this, which is in line with the constitutional principle of separation of powers

Історія України, як і будь-якої держави, завжди була, є і буде історією боротьби за права людини. Світлі сторінки цієї історії неодноразово змінювалися темними. Проте вже у 16—17 століттях на території сучасної України були приклади захисту прав і свобод людини, які сьогодні прийнято називати «євростандартами». Сучасників вражало, за свідченням видатного історика Д. Яворницького, зваженість, об'єктивність судочинства запорозьких козаків.

«Не можна сказати... щоб запорозькі судді, які керувалися у своїй практиці виключно звичаєм, дозволяли собі сваволю і допускали зволікання у справах: і невелика чисельність запорозького товариства, і суто народний устрій його, і повна доступність будь-якого члена козацької громади до найвищих начальників робили суд на Запорозжжі простим, скорим і правим у повному і точному сенсі цих слів; покривджений і кривдник словесно викладали перед суддями суть своєї справи... вислуховували рішення і негайно клали край своїм суперечкам і непорозумінням, причому перед суддями були однаково рівні — і простий козак, і знатний товариш»¹.

На противагу природному праву людини, яке становить суть євростандартів і тоді вважалося основою справедливого суду на Запорозжжі, у Полтаві, як розповідається в історичному романі Ліни Костенко «Маруся Чурай», діяли позитивні закони:

...і так вже іспокон:
статут Литовський, Магдебурзьке право,
панове судді, — це для нас закон!².

На відміну від змагальної судової процедури у запорозьців, до заарештованої та обвинуваченої у вбивстві Марусі Чурай, коли вона, скориставшись своїм правом на справедливий суд (для сучасників — статті 62, 63 Конституції України і ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.; далі — Конвенція 1950 р.), відмовлялася давати свідчення перед судом і мовчала, позитивний закон (статут Литовський) дозволяв суду м. Полтави для здобуття доказів застосувати до обвинуваченої тортури.

* Автор планує продовження цієї теми в одному з наступних номерів журналу.

¹ Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3 т. — К., 1990. — Т. 1. — С. 189 (Тут і далі — переклад автора).

² Костенко Л. Маруся Чурай: Історичний роман у віршах. — К., 1982. — С. 20.

У романі процес судового розгляду передано так:

Дійшли до чого, сваримось навзаєм!
Ніяк не можемо рішення прийняти.
То треба знати, чого ще не знаємо.
То знаємо те, чого не треба знати...
То що ж ми будемо думати-гадати,
як і про це закон є акурат.
Оскаржену на квестію віддати,
і хай із нею поговорить кат³...

І ці рядки, і весь роман «Маруся Чурай» — світло й тінь справедливого суду не тільки в минулій історії, оскільки в ньому порушуються питання, актуальні й для нинішніх суддів, які розглядають справи кримінальної юрисдикції: чи мав місце злочин; якщо так, то який; чи доведена вина підсудної, коли «пів-Полтави свідків за дверми», та ін.

Після розпаду СРСР народ України, який згідно зі ст. 5 Основного Закону України є єдиним джерелом влади в Україні, проголосив на найвищому політичному рівні про свій європейський вибір і, відкривши нову сторінку у своїй історії, докладає зусилля для досягнення цієї мети і побудови демократичної, правової держави

У пізнішій історії України були інші акти права (у т.ч. Конституція Пилипа Орлика 1710 р.), які підтримували втрачені демократичні правові цінності, що діяли на Запорозькій Січі.

Після розпаду СРСР народ України, який згідно зі ст. 5 Основного Закону України є єдиним джерелом влади в Україні⁴, проголосив на найвищому політичному рівні про свій європейський вибір і, відкривши нову сторінку у своїй історії, докладає зусилля для досягнення цієї мети і побудови демократичної, правової держави.

У цій статті маємо за мету дослідити питання щодо вдосконалення державного механізму дотримання в кримінальному судочинстві України прав особи, визначених у Конвенції 1950 р. та Конституції, з огляду на необхідність утворення незалежної судової влади в Україні, з урахуванням досвіду як держав — учасниць зазначеної Конвенції, так і США.

Важливими кроками на цьому шляху є прийняття Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Конституції України, Закону від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції

про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» (далі — Закон № 475/97-ВР), у п. 1 якого зазначено, що Україна повністю визнає на своїй території дію ст. 46 Конвенції щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі — Європейський суд) в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

Підтвердженням європейського вибору України є положення ч. 4 ст. 55 Конституції про те, що кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна; ст. 26 Віденської

конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. (ратифікована Україною 14 травня 1986 р. у складі СРСР), у якій зазначено: «Кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись»; ст. 27 цієї ж Конвенції: «Учасник не може

посилатись на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору»; ст. 19 Закону від 29 червня 2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України», в якій зазначено, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства; якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору, а також ч. 1 ст. 46 Конвенції 1950 р. про обов'язковість остаточних рішень Європейського суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

Оскільки зі змісту ст. 1 Конвенції 1950 р. вбачається, що Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розд. 1 цієї Конвенції, «держави, які ратифікували Конвенцію, автоматично беруть на себе двоє як зобов'язання. По-перше, вони повинні забезпечити, щоб їх національне законодавство відповідало Конвенції. У деяких випадках для виконання взятих на себе зобов'язань їм доводиться вносити зміни у своє законодавство і

³ Костенко Л. Знач. праця. — С. 21.

⁴ Див. також: Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом).

практику. По-друге, держави, які приєднуються до Конвенції, повинні ліквідувати будь-які наявні у них порушення основоположних прав і свобод, які захищаються Конвенцією»⁵.

Виходячи із практики Європейського суду⁶, його екс-суддя від України, відомий науковець В. Буткевич стверджує, що «держава відповідає перед конвенційними органами за факти і події, які відбулися на її території лише після вступу в силу ратифікованої нею Конвенції»⁷.

Законами від 21 червня 2001 р. № 2533-III та від 12 липня 2001 р. № 2670-III «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» запроваджено судовий контроль за арештом, триманням під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи, тобто обмеження тих прав і свобод, які передбачено статтями 5 і 8 Конвенції 1950 р.

Із 11 вересня 1997 р., тобто з часу приєднання України до Конвенції 1950 р. і до закінчення дії розд. XV Конституції «Перехідні положення» (28 червня 2001 р.), український законодавець не вносив змін до чинного Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів для приведення їх у відповідність з вимогами Конвенції 1950 р. і практикою Європейського суду.

Такі зміни було внесено законами від 21 червня 2001 р. № 2533-III та від 12 липня 2001 р. № 2670-III «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» (далі — Закон № 2533-III та Закон № 2670-III). Зокрема, запроваджено судовий контроль за арештом, триманням під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи, тобто обмеження тих прав і свобод, які передбачено статтями 5 і 8 Конвенції 1950 р., і то далеко не в тому обсязі, який забезпечується практикою Європейського суду.

Оскільки постійно зростала кількість звернень громадян України до Європейського суду (у 2002 р. було винесено 1 рішення проти України, у 2003 — 6, у 2004 — 13, у 2005 — 120, у 2006 р. — 114) і сума стягнутої у 2006 р. з України компенсації становила 3 млн. грн⁸, виникла потреба внести істотні зміни для підвищення рівня захисту прав і свобод людини.

На підтвердження обов'язку держави виконати рішення Європейського суду у справах проти України та усунути причини порушення Конвенції 1950 р. і протоколів до неї, а також створити передумови для зменшення кількості заяв до Європейського суду проти України Верховна Рада прийняла Закон від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон № 3477-IV).

У п. 1 ст. 2 цього Закону підтверджено обов'язковість виконання Україною рішення Європейського суду відповідно до ст. 46 Конвенції. Серед заходів загального характеру було передбачено зміну практики застосування законодавства українськими судами і рішення Європейського суду визнано джерелами права, якими суди в Україні керуються при вирішенні справ.

Згідно зі ст. 19 Закону № 3477-IV орган представництва України в Європейському суді здійснює перевірку всіх проектів нормативно-правових актів на предмет узгодженості з Конвенцією 1950 р., а невідповідність їх положень є підставою для відмови в його державній реєстрації. Тому за висновком українського науковця Л. Лобойка, «...всі закони в Україні є (точніше, повинні бути) джерелом євростандартів захисту прав людини у кримінальному судочинстві»⁹.

Вперше в історії незалежної України у процесі судової реформи судовим рішенням Верховного Суду України відповідно до Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон № 2453-VI) було надано статус обов'язковості. До цього такий статус мали тільки рішення Конституційного Суду України (згідно з ч. 2 ст. 150 Конституції)¹⁰ та рішення Європейського суду (відповідно до Законів № 475/97-ВР і № 3477-IV).

У зв'язку з цим було внесено зміни до кодексів України. Зокрема, у ст. 400²⁵ Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) зазначено: рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих

⁵ Донна Гомьен, Девід Харрис, Лео Зваак. Европейская Конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. — М., 1998. — С. 32.

⁶ Див.: Рішення Європейського суду у справі «Невмержицький проти України» (Nevmerzhiysky v. Ukraine) від 25 листопада 2003 р. (заява № 546250).

⁷ Буткевич В. Особливості з'ясування правового змісту ст. 3 ЄКПЛ та застосування основних стандартів// Європейський суд з прав людини. Судова практика. — К., 2011. — С. 837.

⁸ Див.: <http://www.minjust.gov.ua/0/news/10557>

⁹ Лобойко Л.М. Європейські стандарти дотримання прав людини у галузі кримінального судочинства: поняття, система і цінність для реформування кримінального процесу України / Матеріали «круглого столу» «Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства». — Дніпропетровськ, 2007. — С. 7.

¹⁰ У Рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 2000 р. № 15-рп/2000 (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) зазначено: «Відповідно до Конституції України рішення Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені (частина друга статті 150)» (п. 2).

самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності зазначену норму закону, та для всіх судів України. Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

З метою забезпечення єдності національної судової практики, що формується як Європейським судом, так і Верховним Судом України, на нашу думку, доцільно у ст. 412 КПК 2012 р. доповнити перелік істотних порушень вимог кримінального процесуального закону положенням, за яким судові рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, «якщо судами при постановленні рішення не враховано вимоги цього Кодексу щодо обов'язковості судових рішень Верховного Суду України»

Аналогічний статус мають рішення Верховного Суду України в інших юрисдикціях (ст. 111²⁸ Господарського процесуального кодексу України, ст. 360⁷ Цивільного процесуального кодексу України, ст. 244² Кодексу адміністративного судочинства України).

На підтвердження відповідальності за невиконання судового рішення у ст. 382 Кримінального кодексу України (далі — КК) законодавець передбачив відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або за перешкоджання їх виконанню, в т.ч. вчинення таких дій службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, та посилив кримінальну відповідальність за умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду.

У науково-практичних коментарях до КК записано, що невиконання службовою особою рішення Європейського суду містить склад злочину за умови, що таке рішення є остаточним¹¹.

З огляду на зміст ст. 2 Закону № 3477-IV така відповідальність може наставати за невиконання рішення Європейського суду у справах проти України, оскільки саме ці рішення є обов'язковими до виконання, і цим же Законом передбачено зміну практики правозастосування судами України.

Крім того, більш як через 10 років із часу ратифікації Конвенції 1950 р. Верховному Суду України згідно із п. 2 ч. 2 ст. 38 Закону № 2453-VI і п. 2. ч. 1 ст. 400¹² КПК надано повноваження переглядати судові рішення з підстав встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція

якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Станом на 1 вересня 2012 р. за такою процедурою Верховний Суд України як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції не лише скасував судові рішення після встановлення Європейським судом порушень статей 3, 5, 6, 13 Конвенції 1950 р. у 18 справах, а й дав для судів держави оцінку порушень природних прав людини (конвенційних і конституційних норм) як істотних порушень вимог кримінально-процесуального закону, які законодавець у ч. 1 ст. 370 КПК визначив як такі, що перешкодили чи могли перешкодити національному суду «повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок чи постанову» (ч. 1 ст. 412 Кримінального процесуального кодексу 2012 р., який набуде чинності з 19 листопада 2012 р.; далі — КПК 2012 р.)

З метою забезпечення єдності національної судової практики, що формується як Європейським судом, так і Верховним Судом України, на нашу думку, доцільно у ст. 412 КПК 2012 р. доповнити перелік істотних порушень вимог кримінально-процесуального закону положенням, за яким судові рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, «якщо судами при постановленні рішення не враховано вимоги цього Кодексу щодо обов'язковості судових рішень Верховного Суду України», адже врахування висновків Верховного Суду України, які викладені в його ухвалах відповідно до вимог статей 455 і 456 цього Кодексу, є обов'язковим для суду при ухваленні вироку за ч. 6 ст. 368 КПК 2012 р.

У вітчизняному судочинстві, на думку відомого науковця, судді Європейського суду *ad hoc* С. Шевчука, існує «подвійний» захист прав людини та основоположних свобод, перелік яких збігається на конституційному та конвенційному рівнях¹² і який, на жаль, ще не завжди підтверджується національною судовою практикою.

Суддя Конституційного Суду України В. Кампо (і не тільки він) переконаний, що «за багатьма оцінками судова влада в Україні відстає від потреб розвитку сучасного українського суспільства, а тому вона об'єктивно неспроможна забезпечити належний захист прав,

¹¹ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. редакцією П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. — К., 2009. — Т. 1. — С. 465; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за редакцією М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К., 2012. — С. 1116—1117.

¹² Див.: Шевчук С. Європейський суд з прав людини та українська судова система: необхідність узгодження судової практики. Науково-практичні матеріали апеляційного суду Запорізької області 2011 р. — С. 5.

свобод та законних інтересів громадян, відповідно до засад правової держави та верховенства права»¹³.

Підтвердженням цього є зростання кількості звернень проти України до Європейського суду і непоодинокі факти судових помилок, які вдалося виправити у національній правовій системі за нововиявленими обставинами. Зокрема, за даними Європейського суду, на судовий розгляд комітету чи палати за 2011 р. було передано 64 тис. 500 заяв (у 2010 р. — 61 тис. 300), розглянуто — 52 тис. 188 (у 2010 р. — 41 тис. 182), триває розгляд — 151 тис. 600 (у 2010 р. — 139 тис. 650)¹⁴.

Також у 2010 та 2011 рр. на виконання рішень Європейського суду з державного бюджету було сплачено 29 млн 174 тис. 853 грн 54 коп. та 25 млн 21 тис. 734 грн 79 коп. відповідно¹⁵.

Отже, виникає запитання: чому протягом 15 років після внесення таких законодавчих змін щодо євроінтеграційних прагнень держави у вітчизняному судочинстві не досягнуто сучасних мінімальних стандартів захисту прав людини, які визначені практикою Європейського суду, відповідно до принципу верховенства права? Насамперед, за оцінкою відомих вітчизняних науковців (В. Тація, В. Буткевича, С. Шевчука, Н. Онищенко, А. Селіванова, П. Рабіновича, О. Петришина, С. Погребняка, Д. Кухнюка, Б. Малишева, Л. Луць, В. Кампо, В. Навроцького, М. Буроменського¹⁶, А. Осетинського, М. Сірого та ін.)¹⁷ і практиків, яку поділяє і автор, у підходах як до розуміння природи фундаментальних

або основоположних прав і свобод людини (які є «непорушними» і «невідчужуваними», оскільки вони не надаються державою, а тому не можуть бути нею забрані та скасовані), так і способів їх обмеження.

На переконання С. Шевчука, «українські правники-позитивісти не визнають *de facto* прямої дії норм про права людини та основні свободи у так званих важких справах, коли ці норми не можуть застосовуватися судами безпосередньо, а потребують конкретизації шляхом прийняття законів, які визначають зміст цих прав та встановлюють обмеження на їх реалізацію»¹⁸.

Природні права людини (крім тих, що мають форму декларацій), закріплені в Конституції України (як і в конституціях інших країн), одночасно є нормами як матеріального, так і процесуального права, а також нормами прямої дії і згідно з ч. 2 ст. 21 Конституції України є «невідчужуваними та непорушними»

Наслідком такого підходу до розуміння природно-правового походження прав людини та їх змісту є їх вилученість із судового процесу як таких, що не мають самостійного юридичного значення, без «конкретизуючого закону» і це тоді, коли в ч. 3 ст. 8 Конституції передбачено, що «норми Конституції є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується».

Водночас норми Конституції будь-якої демократичної країни (як і чинної Конституції України) про права і свободи людини завжди мають форму декларації або матеріального права, і останні також є нормами прямої дії. Процедура звернення до суду на підставі цих норм успішно реалізується в США, країнах Європи, а реалізувати зазначене право у такий спосіб в інших видах державної влади практично неможливо.

Зазначаючи про процесуальний характер цих прав у кримінально-правовій процедурі, науковці, які стоять на позиції природного походження прав людини¹⁹, розглядають їх і як «матеріальні права конституційного рівня»²⁰. Так, С. Шевчук на підтвердження такого підходу наводить визначення, сформульоване Конституційним судом Словенії, згідно з яким «предметом кримінального процесу є матеріальні конституційні права особи»²¹. Такої думки дотримуються також в інших демократичних країнах.

¹³ Кампо В. Правові підстави Конституційного Суду України як необхідний елемент забезпечення судово-правової реформи. Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 2. — С. 112.

¹⁴ Див.: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/11ce0bb3-9386-48dc-b012-ab2c046fec7c/0/stats_en_2011.pdf

¹⁵ Див.: <http://www.minjust.gov.ua/0/9329>

¹⁶ Див.: Тація В. Імплементація Європейських стандартів у галузі прав людини – важливий напрям правової політики України // Право України. — 2010. — № 10; Пилипчук П. П. Верховний Суд України і забезпечення однакового застосування судами законодавства // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 11; Буткевич В. Значення праця / Верховенство права як принцип правової системи / Відпов. редактор Н.М. Онищенко. — К., 2008; Шевчук С. Судова правотворчість. Світовий досвід і перспективи в Україні. — К., 2007; Буроменський М. Європейський кодекс свободи та демократії. — К., 2010; Луць Л. А. Перспективи становлення судового прецеденту як джерела права України // Вісник Центру суддівських студій. — 2006. — № 6; Селіванов А. О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 7; Городовенко В. В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні. — К., 2007; Навроцький В. О. Значення судової практики і прецеденту для кримінально-правової кваліфікації // Вісник Верховного Суду України. — 2000. — № 6; Кухнюк Д. В. Судовий прецедент у кримінальному процесі: проблеми впровадження // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 4; Малишев Б. В., Москалюк О. В. Застосування норм права. теорія і практика. — К., 2010; Пошва Б. Судовий прецедент: проблеми запровадження в Україні // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 9; Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Проблеми обмеження прав людини. Права та свободи людини і громадянина в Україні. — К., 1997; Осетинський А. Й. Реформування системи судів господарської юрисдикції в аспекті конституційного статусу касаційної інстанції. Право України. — 2005. — № 6; Пошва Б. М. Право на свободу та особисту недоторканність: прецедентна практика Європейського суду з прав людини і питання вдосконалення кримінального судочинства в Україні // Вісник Верховного Суду України. — 2011. — № 3.

¹⁷ Див.: Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення / Колективна монографія А.М. Бернюков, В.С. Бігун, Ю.П. Лобода, Б.В. Малишев, С.П. Погребняк, С.П. Рабінович, В.С. Смородинський, О.В. Стобба. — К., 2009.

¹⁸ Шевчук С. Значення праця. — С. 40.

¹⁹ Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. — К., 2002. — С. 16.

²⁰ Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. — К., 2006. — С. 180.

²¹ Там само. — С. 39.

Таким чином, природні права людини (крім тих, що мають форму декларацій), закріплені в Конституції України (як і в конституціях інших країн), одночасно є нормами як матеріального, так і процесуального права, а також нормами прямої дії і згідно з ч. 2 ст. 21 Конституції України є «невідчужуваними та непорушними».

В Україні ще до ухвалення рішень Конституційного Суду України Пленум Верховного Суду України у п. 2 постанови від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» (як найвищий на той час судовий орган в Україні) визначив, що «оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй. Суд безпосередньо застосовує Конституцію у разі, коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано»²².

Таку позицію Пленуму Верховного Суду України підтримав Конституційний Суд України у рішеннях від 19 квітня 2001 р. № 4-рп/2001 (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) тлумаченням про те, що «норми Конституції України є нормами прямої дії (ч. 3 ст. 8 Конституції) та застосовуються безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти» (п. 2), від 11 грудня 2007 р. № 11-рп/2007 у справі за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 КПК України (п. 3.1) та від 11 жовтня 2011 р. № 10-рп/2011 (справа про строки адміністративного затримання) про те, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти

приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй; норми Конституції України є нормами прямої дії (ст. 8 Основного Закону) (абз. 2 п. 3.1).

Аналогічне право особи підтверджено й у Рішенні цього Суду від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу) щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (далі — Рішення Конституційного Суду № 23-рп/2009), у п. 4 якого зазначено, що «відповідно до Основного Закону України положення «кожен має право на правову допомогу» (частина перша статті 59) є нормою прямої дії (частина третя статті 8), і навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації».

На відміну від позитивного закону (яким є як чинний КПК, так і КПК 2012 р.), Рішенням Конституційного Суду № 23-рп/2009 гарантовано неможливість обмеження особи у реалізації права на захист

Наприклад, пряма дія ч. 3 ст. 8 і ст. 59 Конституції буде мати місце при вирішенні питання про обов'язкову участь захисника під час розгляду справ у порядку ч. 3 ст. 299 КПК чи за особливими порядками кримінального провадження (гл. 35 розд. VI КПК 2012 р.), тобто коли фактичні обставини справи не досліджуються судом, а в ст. 45 КПК (як і в ст. 52 КПК 2012 р.) обов'язкову участь захисника за такими процедурами не передбачено.

На відміну від позитивного закону (яким є як чинний КПК, так і КПК 2012 р.), Рішенням Конституційного Суду № 23-рп/2009 гарантовано неможливість обмеження особи у реалізації права на захист, зокрема, за наведеної процедури.

Аналогічної позиції дотримується і Європейський суд у справах «Девеєр проти Бельгії» від 27 лютого 1980 р., «МакКонел проти Сполученого Королівства» від 8 лютого 2000 р., у яких він визнав обов'язкову участь захисника у зв'язку зі складністю вибору процедури угоди про визнання вини, зокрема, щодо можливих наслідків і переваг судового розгляду — бути винуватим у вчиненні менш тяжких злочинів чи невинуватим, тяжкість покарання, яке становило три роки позбавлення волі, складність справи (пункти 32—36 рішення у справі «Каранта проти Швейцарії» від 24 травня 1991 р.), складність застосовного законодавства (п. 61—64 рішення у справі «Бенгем проти Сполученого Королівства» від 10 червня 1996 р.), використання доказів, здобутих із

²² Станом на 10 серпня 2000 р. у чинній редакції ст. 40 (абз. 3 ч. 1) Закону від 5 червня 1981 р. № 2022-Х «Про судоустрій України» було передбачено, що Верховний Суд України: «вивчає і узагальнює судову практику, аналізує судову статистику і дає керівні роз'яснення судам у питаннях застосування республіканського законодавства, що виникають при розгляді судових справ. Керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України є обов'язковими для судів, інших органів і службових осіб, що застосовують закон, по якому дано роз'яснення», а тому положення цієї постанови мають обов'язковий характер, як і рішення Конституційного Суду України.

порушенням права затриманого на мовчання, привілею проти самообвинувачення та ін.

У справі «*Бортник проти України*» від 27 січня 2011 р. Європейський суд зазначив, що ст. 6 Конвенції 1950 р. «не перешкоджає особі добровільно відмовитись — відкрито чи опосередковано — від свого права на деякі гарантії справедливого суду (див. рішення щодо прийнятності у справі «*Квятковська проти Італії*» (*Kwiatkowska v. Italy*), № 52868/99, від 30 листопада 2000 року, та рішення у справі «*Пицальніков проти Росії*» (*Pishchalnikov v. Russia*), № 7025/04, п. 77, від 24 вересня 2009 року). Проте для того, щоб відмова від права брати участь у судовому розгляді була дійсною для цілей Конвенції, вона має бути встановлена у недвозначній формі і супроводжуватись мінімальними гарантіями, співмірними з її важливістю (див. рішення у справі «*Пуатрімоль проти Франції*» (*Poitrimol v. France*), від 23 листопада 1993 року, п. 31...».

Очевидною є потреба доповнення і ст. 52 КПК 2012 р. положенням про обов'язкову участь захисника, «коли цього вимагають інтереси правосуддя» чи «коли справа розглядається за процедурою, де фактичні обставини справи не досліджуються»

Практикою Європейського суду за різних обставин, зокрема, де фактичні обставини справи досліджуються, як щонайменшу гарантію визнано обов'язкову участь захисника, «коли цього вимагають інтереси правосуддя» (п. 3 ст. 6 Конвенції 1950 р.), а тому питання щодо обов'язкової участі захисника за процедур, де фактичні обставини справи з дотриманням як конституційних, так і конвенційних прав не досліджуються, законодавці різних країн закріпили як обов'язкову мінімальну гарантію й у позитивних законах, наприклад, у ст. 45 КПК Грузії, ст. 69 КПК Молдови, ст. 51 КПК РФ, ст. 38 КПК Естонії, кримінальній процедурі США, Великобританії, ФРН, Іспанії, Італії та ін.

Очевидною є потреба доповнення і ст. 52 КПК 2012 р. положенням про обов'язкову участь захисника, «коли цього вимагають інтереси правосуддя» чи «коли справа розглядається за процедурою, де фактичні обставини справи не досліджуються», інакше, коли суд у зазначених процедурах буде дотримуватися виключно позитивного закону (КПК) і забуде про Рішення Конституційного Суду № 23-рп/2009 та практику Європейського суду (відома більш як у 30 справах за цією процедурою), то гарантії права особи на справедливий суд будуть під загрозою.

Про необхідність прямого посилання судів як на зазначені норми Конвенції 1950 р.,

так і практику Європейського суду йдеться і в Брайтонській декларації від 19—20 квітня 2012 р. «Майбутнє Європейського Суду з прав людини», зокрема в ній зазначено про «надання сторонам у справі права, в межах відповідних параметрів національної судової процедури та без зайвих перешкод, звернути увагу національних судів і трибуналів на відповідні положення Конвенції і судової практики Суду» (п. 9 розд. IV).

На думку С. Шевчука, головним стримуючим чинником для українських суддів, що призводить до «кризи легітимності» прецедентного права, є «відсутність системного бачення прецедентного права з прав людини, що створено як Європейським судом з прав людини, так і судами інших юрисдикцій»²³, і з цим не можна не погодитися.

Розглянемо приклад щодо імплементації і гарантування українським законодавцем природного права людини на свободу та особисту недоторканність (як матеріального, так і процесуального), передбаченого ст. 29 Конституції і ст. 5 Конвенції 1950 р. Порушення цього права Європейський суд встановив більш як у 50 справах проти України.

Зокрема, у пілотному рішенні Європейського суду у справі «*Харченко проти України*» від 10 лютого 2011 р. йдеться про те, що «Суд постійно констатує порушення пункту 1 (с) статті 5 Конвенції щодо періодів, протягом яких тримання під вартою здійснювалося без відповідного судового рішення, особливо протягом періоду після закінчення слідства та до початку судового розгляду, а також щодо судових рішень, винесених на стадії судового розгляду, які не містять визначених строків подальшого тримання під вартою, таким чином залишаючи без змін такий запобіжний захід, а не продовжуючи строк його застосування, що суперечить вимогам статті 5» (п. 98).

Крім того, Європейський суд часто констатує порушення п. 3 ст. 5 Конвенції 1950 р. на тій підставі, що «навіть коли йдеться про тривалі строки тримання під вартою, національні суди часто обґрунтовують продовження строку тримання під вартою однаковими підставами протягом всього періоду ув'язнення, якщо взагалі роблять це, тоді як згідно з пунктом 3 статті 5 після спливу певного часу подальше існування обґрунтованої підозри перестає само по собі бути підставою для позбавлення

²³ Шевчук С. Судовий захист прав людини... — С. 40; Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р. (п. 150).

свободи, а суди зобов'язані обґрунтувати рішення про продовження тримання під вартою іншими підставами, які мають бути чітко вказані» (п. 99).

Ще за рік до запровадження судового контролю за арештом, триманням під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину в Україні, Міністерство юстиції рекомендувало дотриматися практики Європейського суду, в т.ч. у справі «Летельє проти Франції» від 26 червня 1991 р., де зазначено, що «особлива тяжкість деяких злочинів може викликати таку реакцію суспільства і соціальні наслідки, які виправдовують попереднє ув'язнення як виключну міру запобіжного заходу протягом певного часу»

У цьому рішенні Європейський суд зазначив, що обидві проблеми є законодавчими прогалинами (які не було врегульовано законами № 2533-III та № 2670-III — прим. автора), хоча на той час практика Європейського суду щодо обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою під час судового розгляду та продовження строків тримання під вартою вже існувала «у справах «Скоццарі та Джунта проти Італії» (*Scozzari and Giunta v. Italy*) [GC], № 39221/98 і № 41963/98, п. 249, ECHR 2000-VIII; «Крістіна Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [GC], № 28957/95, п. 120, ECHR 2002-VI; «Лукенда проти Словенії» (*Lukenda v. Slovenia*), № 23032/02, п. 94, ECHR 2005-X та «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [GC], №№ 30562/04 і 30566/04, п. 134, ECHR 2008-...» (п. 97 зазначеного рішення Європейського суду) та інших справах і була відома для українського законодавця з Методичних рекомендацій для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав і основних свобод людини (схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 40).

Ще за рік до запровадження судового контролю за арештом, триманням під вартою і затриманням осіб, підозрюваних у вчиненні злочину в Україні, Міністерство юстиції рекомендувало дотриматися практики Європейського суду, в т.ч. у справі «Летельє проти Франції» від 26 червня 1991 р., де зазначено, що «особлива тяжкість деяких злочинів може викликати таку реакцію суспільства і соціальні наслідки, які виправдовують попереднє ув'язнення як виключну міру запобіжного заходу протягом певного часу». Проте у справах, де особа обвинувачується у вчиненні тяжкого злочину, виходячи тільки з самої тяжкості обвинувачення, «попереднє ув'язнення не

повинно визначати покарання у виді позбавлення волі, не може бути «формою очікування» обвинувального вироку» (п. 51).

Європейський суд, дотримуючись своєї прецедентної практики, ще в 1991 р. у цій справі проти Франції дав оцінку обставинам, коли тримання під вартою є обґрунтованим, зокрема, коли є небезпека тиску на свідків, небезпека втечі від слідства, запобігання порушенню громадського порядку, суті гарантії явки до суду і судового контролю, проте, на жаль, європейський досвід мав мінімальний вплив на українського законодавця.

Наприклад, А.О. Селіванов наводить відоме рішення Європейського суду в справі «Гуццарді проти Італії» від 2 жовтня 1980 р., у якому «сформульоване правило стосовно можливості та допустимості досудового ув'язнення підозрюваного чи обвинуваченого. Згідно з цим правилом досудове ув'язнення особи, зважаючи лише на саму суспільну небезпечність інкримінованого злочину, можливе тільки за обвинуваченням у вчиненні тяжкого насильницького злочину проти життя чи здоров'я людини. В інших випадках досудове ув'язнення можливе лише у випадку обґрунтованих і конкретних побоювань правоохоронних органів щодо втечі обвинуваченого чи продовження ним злочинної діяльності. Це положення, таким чином, є нормою права України з моменту набрання чинності зазначеним Законом про ратифікацію Конвенції, і в силу ч. 2 ст. 17 Закону № 1906-IV (у редакції 2001 р.) мало перевагу перед нормою ч. 2 ст. 155 КПК, відповідно до якої за обвинуваченням у тяжких ненасильницьких злочинах, що містилися у досить широкому переліку, дозволялось ув'язнювати особу до суду, беручи до уваги лише мотив суспільної небезпечності злочину. Вітчизняні правоохоронні органи, включаючи Генеральну прокуратуру України, скептично сприймали як зазначену норму зі справи Гуццарді, так й інші аналогічні приписи Європейського суду». Лише Законом № 2533-III ст. 155 цього Кодексу була приведена у відповідність із зазначеною прецедентною нормою²⁴.

Аналогічні порушення ст. 5 Конвенції Європейський суд встановлював і в інших справах: «Невмержицький проти України» від 5 квітня 2005 р., «Єлоєв проти України» від 6 листопада 2008 р. (пункти 49—55), «Свершов проти України» від 27 листопада 2008 р. (пункти 63—65), «Сергій

²⁴ Див.: Селіванов А.О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 7. — С. 2—3.

Волосюк проти України» від 12 березня 2009 р. (п. 50). Такі порушення мали місце в українській судовій практиці до ухвалення рішення у справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 р.

Хоча закінчення граничних строків тримання під вартою як у КПК (ст. 156), так і в КПК 2012 р. пов'язується зі стадією досудового слідства, водночас згідно з п. 4 ч. 1 ст. 237 чинного КПК (Питання, які з'ясовуються суддею при попередньому розгляді справи) суддя повинен з'ясувати, чи немає підстав для зміни, скасування чи обрання запобіжного заходу, в т.ч. тримання під вартою, але без зазначення конкретної вказівки про таке у ст. 244 КПК (Рішення судді за результатами попереднього розгляду справи) і за відсутності процедури та строку обрання чи продовження у статтях 253—256 КПК обов'язковість такого процесуального рішення чомусь втрачається

На сьогодні практики і науковці вже порушують питання про те, що якщо практика Європейського суду є обов'язковою відповідно до зазначених законів та має пріоритет як норма міжнародного права над національними законами, то чому за її недотримання (як і національного закону), наприклад, щодо граничних строків тримання під вартою під час досудового слідства (ст. 156 КПК) як запобіжного заходу, який обмежено 18 місяцями і закінчується в день надходження справи до суду, під час додаткового (нового) розслідування справ, які неодноразово повертаються прокурором чи судами різних інстанцій, не повинна наступати відповідальність за ч. 4 ст. 382 КК (невиконання службовою особою рішення Європейського суду) і ч. 2 ст. 371 КК (завідомо незаконні тримання під вартою) або як мінімум дисциплінарна відповідальність службової особи.

Як підставу для таких запитань практики та науковці наводять рішення Європейського суду у справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 р. (п. 97), в якому зазначено, що «стаття 46 Конвенції — у світлі її тлумачення в контексті статті 1 — покладає на державу-відповідача юридичний обов'язок вжити під наглядом Комітету Міністрів відповідних заходів загального та/або індивідуального характеру для забезпечення права заявника», яке, на думку Європейського суду, було порушене. Вони також звертають увагу на те, що в цьому рішенні йдеться про обов'язок держави-відповідача вжити таких заходів і стосовно інших осіб, які перебувають в аналогічній ситуації, зокрема, шляхом вирішення проблем, які призвели до таких висновків суду, тобто щодо порушення строків тримання під вартою осіб, додаткове (нове) розслідування або новий судовий розгляд щодо яких все ще триває. Оцінку Європейського суду у зазначеній

справі підтвердив Конституційний Суд України у Рішенні від 29 червня 2010 р. № 17-рп/2010 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України

«Про міліцію» (далі — Рішення № 17-рп/2010), посиляючись на практику Європейського суду у справах проти України.

Іншою підставою, на їх думку, є положення ч. 3 ст. 197 КПК 2012 р. (Строк дії ухвали про тримання під вартою, продовження строків тримання під вартою), згідно з якою сукупний строк тримання під вартою під час досудового розслідування

не повинен перевищувати 12 місяців, як граничний строк, а ч. 5 п. 2 ст. 206 цього Кодексу (Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини) зобов'язує суддю звільнити особу, незалежно від наявності клопотання слідчого, прокурора, якщо державний орган чи службова особа не доведе «неперевищення граничного строку тримання під вартою». Ініціатори цих доводів стверджують, що законодавець привів позитивний закон у відповідність до практики Європейського суду, скоротив граничний строк досудового тримання під вартою на 6 місяців, ліквідував інститут додаткового (нового) розслідування як неконституційний, як цього вимагають міжнародні зобов'язання держави, визначені у наведених законах № 475/97-ВР та № 3477-IV, а деякі суди і судді, маючи такий самий обов'язок, судової практики все ще не змінюють.

Хоча закінчення граничних строків тримання під вартою як у КПК (ст. 156), так і в КПК 2012 р. пов'язується зі стадією досудового слідства, водночас згідно з п. 4 ч. 1 ст. 237 чинного КПК (Питання, які з'ясовуються суддею при попередньому розгляді справи) суддя повинен з'ясувати, чи немає підстав для зміни, скасування чи обрання запобіжного заходу, в т.ч. тримання під вартою, але без зазначення конкретної вказівки про таке у ст. 244 КПК (Рішення судді за результатами попереднього розгляду справи) і за відсутності процедури та строку обрання чи продовження у статтях 253—256 КПК обов'язковість такого процесуального рішення чомусь втрачається.

Подальші дії суду, передбачені в ст. 249 КПК, щодо зупинення і направлення справи за підсудністю, повернення її прокуророві (ст. 249¹ КПК), прийняття рішень, на підставі яких справи можуть бути оскаржені в апеляції, взагалі не

передбачають обов'язку суду вирішувати питання про законність продовження тримання особи під вартою.

Суд апеляційної інстанції чи касаційний суд відповідно до вимог статей 374, 396 КПК може скасувати вирок (постанову) і повернути справу прокурору на додаткове (нове) розслідування чи новий судовий розгляд. У них не міститься жодних вимог щодо вирішення питання про зміну запобіжного заходу тримання під вартою чи її продовження. При цьому жодна із зазначених норм КПК не покладає на суд обов'язку здійснення судового контролю, згідно з Конституцією, за перебуванням особи під вартою як тимчасовому запобіжному заході, включно із дотриманням граничних строків.

Європейський суд неодноразово звертав увагу на недосконалість чинного законодавства України, зокрема, щодо строку тримання під вартою осіб і необхідність дотримуватися принципу правової визначеності, що підтвердив Конституційний Суд України у Рішенні № 17-рп/2010

Водночас у ч. 3 ст. 29 Конституції гарантується, а ч. 1 ст. 14 КПК прямо передбачено, що «ніхто не може бути арештований інакше як на підставі судового рішення», про що Європейський суд з урахуванням положень п. 4 ст. 5 Конвенції 1950 р. зазначив у справі «Соловей і Зозуля проти України» від 27 листопада 2008 р.

Європейський суд неодноразово звертав увагу на недосконалість чинного законодавства України, зокрема, щодо строку тримання під вартою осіб за вищенаведених обставин і необхідність дотримуватися принципу правової визначеності, що підтвердив Конституційний Суд України у Рішенні № 17-рп/2010, посилаючись на практику Європейського суду у справах проти України.

Аналізуючи правомірність затримання будь-якої особи за підозрою у занятті бродяжництвом, Конституційний Суд України мотивував своє рішення про неконституційність зазначеної норми Закону від 20 грудня 1990 р. № 565-ХІІ «Про міліцію» висновком Європейського суду у справі «Єлоєв проти України» від 6 листопада 2008 р., у якому «Суд вважає, що відсутність чітко сформульованих положень, які б визначали, чи можливо належним чином продовжити (якщо так, то за яких умов) застосування на стадії судового слідства запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обраного на визначений період на стадії досудового слідства, не відповідає критерію «передбачуваності закону» для цілей пункту 1 статті 5 Конвенції. Суд також нагадує, що

практика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною і яка зумовлює тримання особи під вартою протягом необмеженого і непередбачуваного строку за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким судовим рішенням, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності, який імплікований Конвенцією і який становить один із основних елементів верховенства права» (п. 53).

Непослідовність законодавця щодо обов'язку судді вирішити питання про запобіжний захід на стадії попереднього розгляду у чинному КПК (статті 244—256), яке існує з 2001 р., виправлено у ч. 3 ст. 315 КПК 2012 р. (Вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду), але, на відміну від ст. 206 КПК 2012 р. (Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини), це передбачено як право, а не як обов'язок суду.

Так, у ст. 315 КПК 2012 р. «суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого», хоча в ч. 2 ст. 19 Конституції гарантується єдиний спосіб поведінки органів державної влади та її представників (включаючи суддів — прим. автора), що «органи державної влади», «їх посадові особи зобов'язані діяти», а не мають можливість діяти (інакше кажучи, зловживати).

Далі у цій же частині зазначеного Кодексу непослідовність законодавця щодо обов'язку національного суду набуває форми ігнорування пілотного рішення Європейського суду у справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 р., коли він передбачає, що за відсутності клопотань сторін кримінального провадження «застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженим» (ч. 3 ст. 315).

Передбачення обов'язку суду щодо обрання, скасування або зміну запобіжного заходу (ст. 331 КПК 2012 р.), навіть незалежно від клопотання сторін на стадії судового розгляду, який згідно з вимогами ст. 316 цього Кодексу має бути призначений не пізніше десяти днів після завершення підготовки до судового розгляду, є своєрідною загрозою права на свободу та особисту недоторканність, коли судді не зрозуміють, що законодавець кардинально змінив підходи до забезпечення природних прав людини і в позитивному законі, яким є КПК 2012 р.

Тому до виправлення недоліків законодавцем у змісті ст. 315 КПК 2012 р. суддя повинен діяти відповідно до вимог ст. 206 цього Кодексу, з урахуванням принципу верховенства права та прецедентної практики Європейського суду, як передбачено ч. 2 ст. 8 та частинами 3—6 ст. 9 цього Кодексу.

Незважаючи на суперечність законодавчого врегулювання граничних строків тримання під вартою у позитивному законі, яким є КПК, межі цього запобіжного заходу стадією досудового слідства не завершуються

Аналогічно повинні усувати законодавчу прогалину щодо судового контролю за правом на свободу і особисту недоторканність судді касаційної інстанції (ст. 442 КПК 2012 р.) та Верховного Суду України (гл. 33 цього Кодексу).

Отже, незважаючи на суперечність законодавчого врегулювання граничних строків тримання під вартою у позитивному законі, яким є КПК, межі цього запобіжного заходу стадією досудового слідства не завершуються.

З посиланням на зазначені справи проти Італії та Франції, справу «Вемхоф проти Німеччини» від 27 червня 1968 р. (п. 9 с. 23) Європейський суд, оцінюючи українське кримінально-процесуальне законодавство у справі «Невмержицький проти України» від 25 листопада 2003 р., з огляду на природний характер прав людини, які однаково захищаються в усіх країнах — учасницях Ради Європи, зазначив, що при визначенні тривалості тримання заявника під вартою упродовж судового розгляду згідно з ч. 3 ст. 5 Конвенції слід брати до уваги період, який починається з моменту затримання підозрюваного і закінчується днем винесення вироку, навіть і судом першої інстанції (п. 134).

Наведена практика Європейського суду прямо зобов'язує національні суди дотримуватись такого рівня правового захисту особи, щоб свавільне втручання з боку держави в її право на свободу, гарантоване ст. 5 Конвенції, було співмірним обмеженню цього права і забезпечувало баланс між суспільними інтересами, які можуть вимагати тримання особи під вартою і важливістю права особи на свободу — з урахуванням презумпції невинуватості. При встановленні такого балансу важливим фактором є тривалість тримання особи під вартою, яка не повинна перевищувати розумних строків, а не обов'язково граничних строків під час досудового розслідування, в т.ч. у КПК 2012 р. (рішення Європейського суду у справі «Летельє проти Франції» від 26 червня 1991 р., «Лабіта

проти Італії» від 6 квітня 2000 р., «Сааді проти Сполученого Королівства» від 29 січня 2008 р.

У справі «Невмержицький проти України» від 25 листопада 2003 р., даючи оцінку розумності строку тримання заявника під вартою під час досудового слідства, Європейський суд вважає, що «його не можна розглядати за теоретичними канонами. Кожна справа має бути досліджена з огляду на її специфічні обставини. Тривале тримання під вартою може бути виправдано за

наявності показників реальної потреби суспільного інтересу, який, незважаючи на презумпцію невинуватості, домінує над принципом поваги до особистої свободи, передбаченим статтею 5 Конвенції (див. «Kudla v. Poland» (GC) 30210\96 р. 110). З цієї метою суди, приділяючи належну увагу принципу презумпції невинуватості, мають дослідити всі факти, що вказують на наявність або відсутність суспільного інтересу, що виправдовує відхід від правила, передбаченого ст. 5 Конвенції 1950 р., і викласти їх у рішеннях щодо заяв про звільнення. Вкрай суттєво, що на підставі доводів, наведених у цих рішеннях та задокументованих фактів, наданих заявником, Європейський суд має вирішити, чи мало місце порушення п. 3 ст. 5 Конвенції. Суд має також бути впевненим, що національні органи демонстрували особливу старанність упродовж кримінального провадження. У той же час складність та спеціальні характеристики розслідування є тими факторами, які необхідно брати до уваги.

Відсутність єдності національного законодавства і практики Європейського суду щодо дотримання граничних строків тримання під вартою призвело до того, що з часу затримання і до постановлення вироку судом тримання під вартою встановлено: у справі «Москаленко проти України» від 20 травня 2010 р. — 4 роки і 10 місяців 25 днів, «Лопатін і Медведський проти України» від 20 травня 2010 р. — 3 роки і 4 місяці, «Єлов проти України» від 6 листопада 2008 р., «Доронін проти України» від 19 лютого 2009 р., «Соловей і Зозуля проти України» від 27 листопада 2008 р., «Невмержицький проти України» від 5 квітня 2005 р. — 2 роки 5 місяців і 12 днів, «Боротюк проти України» від 16 грудня 2010 р. — понад 2 роки і так у багатьох інших справах, яким дала оцінку вже Рада суддів України²⁵.

²⁵ Рішення Ради суддів України від 17 лютого 2012 р. № 1 «Про стан організації діяльності місцевих та апеляційних загальних судів Донецької, Луганської, Сумської та Харківської областей при обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту на стадії досудового слідства та додержання строків розгляду кримінальних справ, за якими підсудні тримаються під вартою, з огляду на вимоги Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини».

Не менш важливим у дотриманні природного права на свободу та особисту недоторканність (ч. 3 ст. 29 Конституції) у КПК 2012 р. є обмеження органів розслідування у випадку затримання особи без дозволу суду доставити її до суду не протягом 72 годин, а для суду — у цей же термін перевірити законність затримання цієї особи і винесення вмотивованого рішення щодо взяття її під варту (як за чинним КПК), а не пізніше 60 год.

Хоча норми КПК в частині підстав обмеження права на свободу та особисту недоторканність відповідають вичерпному переліку п. 1 ст. 5 Конвенції, зміст самої ст. 29 Конституції в цій частині потребує внесення змін

Підтримуючи позитивний крок законодавця щодо посилення конституційних гарантій права особи на свободу та особисту недоторканність, одночасно вважаємо, що ці зусилля слід привести у відповідність до європейських стандартів, передбачивши час для затримання органами розслідування особи до 48 год, а для судового контролю — 24 год, як це імплементовано РФ (ст. 94 КПК), ст. 196 КПК Грузії і т.д.

У Рішенні Конституційного Суду України № 17-рп/2010 правомірність обмеження права на свободу та особисту недоторканність, гарантованого ст. 29 Конституції, пов'язується з метою, визначеною для такого обмеження у самій конституційній нормі — «у разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити» (абз.1 п. 3.2). Зміст конституційного права затриманого цим Рішенням конкретизовано перевіркою «компетентним судом не лише додержання органами державної влади та їх посадовими особами норм процесуального права, на підставі яких проводилося затримання, а й обґрунтованості підозри, яка стала підставою для затримання, законності мети, з якою воно застосовувалося». При цьому «законність мети» затримання знову ж таки не може суперечити тій, яка зазначена у конституційній нормі. Якщо ж порівняти за змістом підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність у КПК і КПК 2012 р. і визначену у ст. 29 Конституції мету, то можна побачити значно ширший перелік підстав у кримінально-процесуальному законі, ніж у конституційній нормі. Хоча норми КПК в частині підстав обмеження права на свободу та особисту недоторканність відповідають вичерпному переліку п. 1 ст. 5 Конвенції, зміст самої ст. 29 Конституції в цій частині потребує внесення змін, оскільки він є значно вужчим в обсязі повноважень

правоохоронних органів і судів, ніж це передбачено міжнародним договором.

При внесенні змін до цієї конституційної норми для Конституційної Асамблеї та українського законодавця прийнятним був би досвід забезпечення цього права у ст. 104 Конституції ФРН, ст. 18 Конституції Грузії, ч. 3 ст. 55 Конституції РФ, ст. 20 Конституції Литовської Республіки, ст. 34 Конституції Мальтійської Республіки та багатьох інших держав, де обмеження затримання особи органами розслідування до 48 год. без судового контролю є складовою гарантією цього конституційного права.

Іншим прикладом, але вже порушення ст. 6 §§ 1 і 3(с) Конвенції щодо адміністративного арешту заявника і початкової кваліфікації злочину, у вчиненні якого особа підозрювалася, Європейський суд встановив у пілотному рішенні у справі «Балицький проти України» від 3 листопада 2011 р. Зокрема, він зазначив, що «практика, за якої до особи застосовується адміністративний арешт для забезпечення її доступності для допиту в якості підозрюваного у вчиненні кримінального злочину, раніше вже визнавалася Судом свавільною за статтею 5, оскільки державні органи не забезпечували процесуальних прав заявника як підозрюваного у вчиненні кримінального злочину (див. рішення від 19 лютого 2009 року в справі «Доронін проти України» (*Doronin v. Ukraine*), заява № 16505/02, п. 56, та рішення від 24 червня 2010 року в справі «Олексій Михайлович Захаркін проти України» (*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine*), заява № 1727/04, п. 88). У рішенні в справі «Нечипорук і Йойкало проти України» (*Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*) (заява № 42310/04, п. 264, від 21 квітня 2011 року) Суд наголосив, що, формально застосувавши до заявника адміністративне затримання, а фактично поводячись із ним як із підозрюваним у вчиненні злочину, органи слідства позбавили його доступу до захисника, участь якого була б обов'язковою згідно із законодавством України, якби він обвинувачувався у вбивстві, вчиненому групою осіб та/або з корисливих мотивів, тобто злочині, у зв'язку з яким його фактично допитували» (п. 51).

Аналогічну оцінку практики адміністративного затримання та арешту, які здійснюються з іншою метою, ніж та, що зазначена у ст. 29 Конституції та ст. 5 Конвенції, Конституційний Суд України на підставі практики Європейського суду підтвердив у Рішенні від 11 жовтня 2011 р. № 10-рп/2011 (справа про

строки адміністративного затримання), поклавши на державу обов'язок припинити подібні порушення у справах щодо будь-яких інших осіб, які розглядаються в українських судах.

Численні порушення практики Європейського суду, які виникають як результат законодавчих прогалин і судових помилок, мають місце у десятках справ проти України, зокрема, щодо розслідування скарг на катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження

Отже, більш як 10-річна імплементація українським законодавцем європейського стандарту права на свободу і особисту недоторканність, як конституційного, так і конвенційного права (яка все ще триває у КПК 2012 р.) також є частиною відповіді, чому за захистом, зокрема й свого конституційного права, українцям все ще необхідно звертатися до Європейського суду, а державі відшкодовувати десятки мільйонів гривень за недосконалість державної правової системи, замість того, щоб зробити досконалою судову владу в Україні.

Зазначені та інші численні порушення практики Європейського суду, які виникають як результат законодавчих прогалин і судових помилок, мають місце у десятках справ проти України, зокрема, щодо розслідування скарг на катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження, що свідчить про існування на національному рівні системної проблеми під час розслідування кримінальних справ (пілотне рішення у справі «Каверзін проти України» від 15 травня 2012 р.), оцінки доказів, права на справедливий судовий розгляд²⁶ і їх усунення значно ускладнюється «певною вилученістю правової системи України із загальноєвропейського контексту, а також і необізнаністю українських суддів із загальносвітовими тенденціями у сфері судового захисту прав людини»²⁷.

Науковець і суддя Конституційного Суду України В. Кампо, не відкидаючи організаційних і матеріальних потреб у реформуванні судової системи, головним висновком щодо цієї проблеми також вважає «необхідність зміни суддями правового світогляду, що базується на ідеології природного права й заснованих на ньому цінностей, в т.ч. верховенства права». Поки що більшість українських суддів стоїть на позиціях юридичного нормативізму...²⁸

Погоджуючись із такою позицією в принципі, водночас не можемо не навести прикладів існування « нової » судової практики суддів України, які ухвалюють свої рішення відповідно до прин-

ципів верховенства права, практики Конституційного Суду України і Європейського суду. До них належать постанови Дніпровського районного суду м. Києва у справах № 1-195, № 1-601 про зміну запобіжного заходу з тримання під

вартою на заставу та підписку про невиїзд, виправдальний вирок за 2011 р. № 1-522; рішення Мелітопольського та Бердянського міськрайонних судів, Вільнянського районного суду Запорізької області від 9 червня 2011 р. і 3 серпня 2011 р. та інших районних судів, десятки ухвал Апеляційного суду Запорізької області від 12 вересня і 12 грудня 2011 р., від 23 квітня 2010 р., № 10-963 за 2009 р., № 11-1993 за 2006 р. та багато інших щодо відмови в обранні запобіжного заходу у виді взяття під варту; ухвали Апеляційного суду Рівненської області №10-283, № 10-317, № 10-320 за 2011 р. із тих же підстав, постанови та вироки № 2208/386/11, № 2208/1932/12 та інші Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області, № 4-92 Збаразького районного суду Тернопільської області, Заводського районного суду Миколаївської області, які напрацьовано завдяки реалізації програми Європейського Союзу і Ради Європи та координатора ОБСЄ в Україні спільно з Верховним Судом України, Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ і Національною школою суддів України, МФ «Центр суддівських студій», ВГО «Асоціація суддів України» «Боротьба з проявами жорстокого поводження і безкарністю» у країнах Південного Кавказу, Молдові й Україні»²⁹.

Зокрема, Дніпровський районний суд м. Києва постановою від 7 липня 2011 р. у справі № 1-522/11 про повернення справи на додаткове розслідування змінив запобіжний захід із тримання під вартою на підписку про невиїзд щодо К., який обвинувачувався у відкритому викраденні жіночої сумки 29 липня 2007 р. за попередньою змовою з І., що була повернута потерпілій через 15 хв. після викрадення. Справа до цього часу тричі поверталась на додаткове розслідування для усунення істотних порушень вимог КПК, однак К. продовжував утримуватися під вартою без визначення

²⁶ Див.: Європейський суд з прав людини. Судова практика. — К., 2011.

²⁷ Шевчук С. Судовий захист прав людини... — С. 40.

²⁸ Див.: Кампо В. Правові позиції Конституційного Суду України як необхідний елемент забезпечення судово-правової реформи // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 2. — С. 118.

²⁹ Див.: Ахтирська Н.М., Касько В.В., Маланчук Б.А., Мелікан А., Пошва Б.М., Фулей Т.І., Шукліна Н.Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності. Науково-практичний посібник для суддів / за заг. редакцією професора В.Т. Маляренка. — К., 2011. — С. 156—175.

строку його подальшого тримання. Мотивуючи своє рішення, суд посилається на рішення у справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 р. щодо оцінки дотримання строків тримання особи під вартою (п. 74) і зазначив, що «хоча суд й погодив тримання під вартою заявника у своєму рішенні, він не встановив строк його подальшого тримання під вартою й ніяк не обґрунтував своє рішення...» Це поставило заявника у стан невизначеності щодо підстав його продовження і, по суті, поза межами судового контролю, передбаченого Конституцією України.

Прикладом забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у період після закінчення досудового слідства і початку судового розгляду, як зміну практики «утримання під вартою без відповідного рішення суду», що встановлено у справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 р., є постанова колегії суддів Шевченківського районного суду м. Запоріжжя у справі про обвинувачення К. у вчиненні злочину, за який передбачено довічне позбавлення волі. Досудове слідство у справі тривало 6 місяців і з надходженням справи до суду закінчилися не тільки строки тримання під вартою, відповідно до ч. 5 ст. 156 КПК, але й ті, які встановлені судом.

Враховуючи, що у статтях 237—245, 253 КПК не визначено процедуру і строки щодо зміни, продовження чи обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою під час судового розгляду справи, колегія суддів, вирішуючи заявлене клопотання, вийшла з вимог ст. 14 КПК та ст. 29 Конституції України, ч. 1 ст. 5 Конвенції 1950 р., якими передбачено, що «ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом», вимог статей 13 і 17 Закону № 3477-IV про те, що «при розгляді справ суди застосовують Конвенцію та практику Суду як джерело права» та змінюють практику застосування національного закону, рішення Європейського суду у справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 р., де зазначено, що ст. 46 Конвенції — у світлі її тлумачення в контексті ст. 1 — покладає на державу-відповідача юридичний обов'язок взяти заходів загального характеру для забезпечення права стосовно інших осіб, ситуація яких аналогічна ситуації заявника, а саме усунути проблеми, які призвели до таких висновків Європейського суду (п. 97).

У присутності обвинуваченого та його захисника колегія суддів обрала К. запобіжний захід

у виді тримання під вартою строком на два місяці, враховуючи процедуру і строки обрання, передбачені КПК 2012 р. під час розгляду справи в суді, оскільки чинний КПК цих процедур не визначає.

За відсутності правових засобів у Верховного Суду України, за допомогою яких можна було підтвердити правильність таких рішень і надати їм статус обов'язковості (за аналогією до ст. 400²⁵ КПК щодо норм матеріального права), такі рішення залишатимуться особистою позицією тих суддів, які їх постановили і які підтримали лише в окремих апеляційних судах

Подібних прикладів захисту прав особи на підставі практики Європейського суду і Конвенції 1950 р. найбільше у судових рішеннях судів Запорізької та Рівненської областей.

Проте за відсутності правових засобів у Верховного Суду України, за допомогою яких можна було підтвердити правильність таких рішень і надати їм статус обов'язковості (за аналогією до ст. 400²⁵ КПК щодо норм матеріального права), такі рішення залишатимуться особистою позицією тих суддів, які їх постановили і які підтримали лише в окремих апеляційних судах.

Саме для того, щоб забезпечити верховенство права і зупинити свавілля, забезпечити реальну незалежність судів, суддів і судових рішень, правову захищеність громадян, боротьбу з корупцією у всіх сферах суспільного життя, на всіх щаблях влади, повернення довіри суспільства до судової та правоохоронної систем, Президент України В. Янукович у посланні до Українського народу 3 червня 2010 р. вказав на основні принципи, які мають визначати зміни у вітчизняній системі права: зрозумілість для громадян норм поведінки, закріплених у нормативно-правових актах; однаковість застосування правових норм; відповідність законодавства сучасним світовим стандартам прав і свобод людини і відповідність нормативно-правових актів загальним принципам права, закріпленим у Конституції України, передусім свободи, у тому числі — свободи слова, справедливості, рівності³⁰.

Як убачається зі змісту послання, це далеко не повний перелік змін, які забезпечать реалізацію демократичного принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову³¹, що для запровадження євростандартів захисту прав людини в Україні є вкрай необхідним.

³⁰ Див.: <http://www.president.gov.ua/news/17307.html>

³¹ Див.: Там само.

Д.С. Роговенко,
доцент кафедри
підприємницького
та фінансового права
Київського університету
ринкових відносин,
кандидат юридичних
наук

Summary

The article deals with the issues of compensating the road traffic victims and protection of the property interests of the persons responsible for the accident. On the basis of the law enforcement practice the author gives recommendations to improve domestic legislation

Відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю, за договорами страхування цивільної відповідальності при розгляді кримінальних справ

Дорожньо-транспортні пригоди (далі — ДТП) на сьогодні стали проблемою для суспільства та держави. Незважаючи на посилення відповідальності учасників дорожнього руху за порушення вимог Правил дорожнього руху (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306), кількість загиблих і травмованих унаслідок ДТП залишається надзвичайно великою. В цій ситуації дієвим механізмом захисту майнових інтересів постраждалих у ДТП є обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів (далі — ОСЦВВНТЗ). Про важливість цього виду страхування зазначено у правовій літературі¹.

В Україні обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності автовласників було запроваджено із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 28 вересня 1996 р. № 1175 «Про порядок і умови проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів». Прийнятий 1 липня 2004 р. Закон № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» розвинув механізм відшкодування збитків, заподіяних третім особам внаслідок ДТП

Питання, що стосуються регулювання сфери страхування, досліджували у своїх працях провідні вітчизняні вчені: В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, В.Д. Бігдаш, Д.П. Біленчук, П.Д. Біленчук, З.Г. Ватаманюк, О.Д. Вовчак, Л.М. Горбач, О.Л. Дорош, Ю.О. Заїка, О.М. Залетов, Л.Л. Кінащук, Н.І. Клименко, С.І. Кубів, А.Л. Лобанова, Н.І. Машина, С.С. Осадець, В.Й. Плиса, С.К. Реверчук, Т.В. Сива, О.О. Слюсаренко, В.І. Шевченко та ін.

Як правове та економічне явище страхування досліджували в різних аспектах російські науковці: А.Л. Алекрінський, А.П. Архипов, Ю.Т. Ахвледіані, К.Г. Воблій, А.А. Гвозденко, С.П. Гришаєва, І.П. Денисова, А.І. Лукинова, Л.А. Орланюк-Малицька, Т.М. Рассолова, Л.І. Рейтман, Т.А. Федорова та ін.

Водночас питання щодо практичного застосування обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту залишаються недослідженими. Актуальним серед них є питання про захист прав та законних інтересів страхувальників і потерпілих внаслідок ДТП при розгляді кримінальних справ. Аналіз вітчизняної правової літератури засвідчує, що публікацій, присвячених цій темі, немає.

Метою статті є аналіз практики застосування законодавства, що регулює відносини у сфері обов'язкового страхування цивільної відповідальності

¹ Див.: Бондар О. та ін. Обов'язкове страхування. — К., 2005. — С. 34; Чапичадзе Я. Правовое регулирование страховой деятельности в Украине. — Х., 2004. — С. 218.

власників наземних транспортних засобів, а також виявлення недоліків чинного законодавства у цій сфері та надання пропозицій щодо його вдосконалення.

За умов повного відшкодування шкоди та примирення винного з потерпілим або повного відшкодування шкоди, щирого каяття, активного сприяння розкриттю злочину, винну особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності

В Україні обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності автовласників було запроваджено із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 28 вересня 1996 р. № 1175 «Про порядок і умови проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів». Прийнятий 1 липня 2004 р. Закон № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі — Закон № 1961-IV) розвинув механізм відшкодування збитків, заподіяних третім особам внаслідок ДТП. Прийняття Верховною Радою України цього Закону стало вагомим кроком для утвердження України як держави з високою культурою поведінки на дорогах. Зрозуміло, що цим Законом не вирішуються всі проблеми у тій чи іншій сфері. Щоб утворилась певна практика реалізації норм закону, виявились усі його позитивні сторони й недоліки, потрібен час. За час дії Закону № 1961-IV до нього неодноразово вносились зміни. На сьогодні набрали чинності найсуттєвіші з них, визначені Законом від 17 лютого 2011 р. № 3045-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дорожньо-транспортних пригод та виплати страхового відшкодування» (далі — Закон № 3045-VI). Але, змінюючи одні норми Закону № 1961-IV та доповнюючи його новими, законодавець не врахував усіх можливих аспектів врегулювання збитків за договорами ОСЦВВНТЗ. Йдеться про відшкодування збитків потерпілим у кримінальному процесі. У зв'язку з цим зупинимось детальніше на деяких аспектах розгляду кримінальних справ, пов'язаних із ДТП, у суді.

Статтею 286 Кримінального кодексу України (далі — КК) встановлено кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, що спричинили потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 286 КК), смерть потерпілого або тяжкі тілесні ушкодження (ч. 2 ст. 286 КК), спричинили

загибель кількох осіб (ч. 3 ст. 286 КК). При цьому слід врахувати, що, виходячи з приписів ст. 12 КК, злочин, передбачений ч.1 ст. 286 КК, є злочином невеликої тяжкості. У ст. 45 КК встановлено порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: «Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду». Крім того, у ст. 46 КК встановлено порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим: «Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду».

Повне добровільне відшкодування збитків винною в ДТП особою має дуже важливе значення для звільнення від кримінальної відповідальності або для пом'якшення покарання

За умов повного відшкодування шкоди та примирення винного з потерпілим або повного відшкодування шкоди, щирого каяття, активного сприяння розкриттю злочину, винну особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності. Не слід забувати і про злочини, передбачені ч. 2 та ч. 3 ст. 286 КК. Адже згідно зі ст. 66 КК добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є однією з обставин, які пом'якшують покарання.

Зазначене свідчить, що повне добровільне відшкодування збитків винною в ДТП особою має дуже важливе значення для звільнення від кримінальної відповідальності або для пом'якшення покарання. Очевидно, що відшкодування збитку має передувати винесенню вироку або постанови (або згідно зі ст. 288 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі — КПК) — ухвали) про закриття кримінальної справи. І саме на цьому етапі винуватець ДТП стикається з правовою колізією. Адже страховик вимагає від потерпілої особи вирок суду або постанову про закриття кримінальної справи на нереабілітуючих підставах. Проте закрити кримінальну справу на підставі ст. 45

чи ст. 46 КК або винести вирок із застосуванням ст. 66 КК без відшкодування шкоди суд не може. У цьому випадку власник страхового поліса ОСЦВВНТЗ змушений самостійно сплачувати потерпілому кошти на лікування. При цьому слід обов'язково пам'ятати про п. 36.4 ст. 36 Закону № 1961-IV (зі змінами, внесеними Законом № 3045-VI), яка дає право страховику відмовити у виплаті страхового відшкодування, якщо винуватець ДТП самостійно, без погодження зі страховою організацією, врегулював претензії потерпілої особи. Закон № 1961-IV не містить порядку, в якому страхова організація зобов'язана надавати таке погодження. Страховик може без пояснення причин відмовити своєму клієнту — винуватцю ДТП у погодженні, поставивши клієнта в скрутне становище. В цьому випадку водій змушений буде відшкодувати шкоду самостійно, не маючи навіть примарного шансу на відшкодування коштів з боку страхової компанії.

Відповідно до ст. 286 КПК 2012 р., встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду

Як приклад можна навести кримінальну справу за обвинуваченням громадянина З. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК. Справа розглядалась 25 серпня 2010 р. у Дарницькому районному суді м. Києва. У ході досудового слідства між обвинуваченим та потерпілим було досягнуто примирення. Обвинувачений повністю відшкодував потерпілому витрати на лікування внаслідок травми, отриманої під час ДТП. На досудовому слідстві захисник, керуючись ст. 46 КК та ч. 1 ст. 8 КПК 1960 р., звернувся до слідчого з клопотанням про винесення постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Слідчий виніс відповідну постанову, отримав згоду заступника прокурора м. Києва, справу направив до суду, де її було закрито згідно зі статтями 8, 248 КПК.

Ще до винесення слідчим постанови громадянин З. звертався до страхової компанії, в якій було застраховано його цивільну відповідальність як власника автомобіля. В заяві на ім'я страховика громадянин З. повідомляв про переговори з потерпілим, про можливість закриття справи та просив погодити суму відшкодування потерпілому. Жодної відповіді від страховика

громадянин З. не отримав. Зважаючи на те, що строки досудового слідства у справі добігали кінця і слідчий повинен був передати справу до суду, обвинувачений був змушений самостійно сплатити суму відшкодування потерпілому. Надалі страхова компанія відмовила громадянину З. у відшкодуванні понесених витрат, посиляючись, зокрема, на порушення ним п. 37.4 ст. 37 Закону № 1961-IV (у редакції, що діяла до прийняття Закону № 3045-VI).

Слід зазначити, що у КПК, прийнятому 13 квітня 2012 р., змінено порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності. Так, у ст. 8 КПК 1960 р. зазначено, що прокурор, а також слідчий за згодою прокурора вправі за наявності підстав, зазначених у ст. 46 КК, винести мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. За наявності підстав, зазначених у ст. 46

КК, у справах, які надійшли до суду з обвинувальним висновком, суд у судовому засіданні виносить постанову про закриття справи. Згідно з КПК 2012 р. слідчий вже не має повноважень на винесення постанови про направлення

справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності. Відповідно до ст. 286 КПК 2012 р., встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. У КПК 2012 р. чіткіше регламентована процедура звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, ст. 287 КПК «Клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності» та ст. 288 КПК «Розгляд питання про звільнення від кримінальної відповідальності» спрямовані на максимальне врахування думки потерпілого при ухваленні рішення про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності.

Також позитивними є зміни у правовому статусі потерпілого. Згідно з положеннями ст. 49 КПК 1960 р. про визнання громадянина потерпілим чи про відмову в цьому особа, яка провадить дізнання, слідчий і суддя виносять постанову, а суд — ухвалу. Відповідно до ст. 55 КПК 2012 р. права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення

щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Така законодавча новела має щонайменше два позитивних аспекти: по-перше, для визнання особи потерпілою вже не потрібне винесення окремого процесуального документа, що дає змогу уникнути ситуацій, за яких потерпілі необґрунтовано залучаються у справі як свідки, що, у свою чергу, позбавляє їх можливості ефективно захищати свої права; по-друге, це сприяє ефективнішому застосуванню ст. 46 КК у кримінальних провадженнях за ч. 1 ст. 286 КК, оскільки винуватець ДТП може швидше відшкодувати заподіяну потерпілому шкоду. Як наслідок, потерпілий одержує належне відшкодування, в тому числі й на лікування, а винуватець ДТП може бути звільнений від кримінальної відповідальності.

Будь-який страхувальник — фізична особа за договором ОСЦВВНТЗ, який обвинувачується за ч.1 ст. 286 КК, постає перед дилемою: або бути засудженим (проте з перспективою відшкодування потерпілому шкоди страховою компанією), або самостійно врегулювати претензії потерпілого з метою закриття кримінальної справи, ризикуючи залишитись без відшкодування страховиком понесених витрат

Очевидним є той факт, що будь-який страхувальник — фізична особа за договором ОСЦВВНТЗ, який обвинувачується за ч.1 ст. 286 КК, постає перед дилемою: або бути засудженим (проте з перспективою відшкодування потерпілому шкоди страховою компанією), або самостійно врегулювати претензії потерпілого з метою закриття кримінальної справи, ризикуючи залишитись без відшкодування страховиком понесених витрат.

На нашу думку, подібні ситуації не повинні виникати взагалі. Автовласник купує поліс ОСЦВВНТЗ, щоб бути впевненим у тому, що в разі його неухважності чи необережності страховик відшкодує потерпілим заподіяні збитки. Навряд чи хтось із автомобілістів свідомо бажає наносити шкоду чужому життю, здоров'ю або нищити майно. Тому, з метою недопущення правових колізій, слід внести зміни до законодавства.

Враховуючи зазначене, можна зробити такі висновки:

1. До Закону № 1961-IV слід внести зміни. Зокрема, у ньому має бути визначений порядок погодження страховиком витрат страхувальника на відшкодування шкоди, заподіяної життю та

здоров'ю страхувальника. Пункт 36.4 ст. 36 Закону № 1961-IV після абз. 3 доцільно доповнити таким положенням: «З метою погодження витрат страхувальник або особа, відповідальність якої застрахована, зобов'язаний звернутися з відповідною письмовою заявою до страховика — Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ). У заяві вказуються такі відомості:

– причини та підстави, з яких страхувальник або особа, відповідальність якої застрахована, бажає самостійно компенсувати витрати потерпілому (іншій особі, яка має право на отримання відшкодування) або погодженим з ним особам;

– вартість та документальне підтвердження витрат, які слід компенсувати.

Страховик (МТСБУ) зобов'язаний протягом десяти днів розглянути вказану заяву та прийняти по ній обґрунтоване рішення про повне погодження витрат, часткове погодження витрат або повну відмову в погодженні витрат страхувальника чи особи, відповідальність якої застрахована. Про прийняте рішення страховик (МТСБУ), із зазначенням мотивів рішення, зобов'язаний письмово повідомити страхувальника або особу, відповідальність якої застрахована, а також потерпілого (іншу особу, яка має право на отримання відшкодування) або погоджених з ним осіб, не пізніше трьох днів з дня прийняття рішення».

2. На законодавчому рівні доцільно передбачити відповідальність страховика (МТСБУ) за відсутність будь-якої відповіді на заяву страхувальника (особи, відповідальність якої застрахована), несвоєчасне винесення рішення та направлення письмового повідомлення про нього, а також за необґрунтовану відмову в погодженні витрат страхувальника чи особи, відповідальність якої застрахована.

Внесення зазначених змін до законодавства забезпечить надійні гарантії захисту прав усіх учасників ДТП.

Проблема захисту учасників дорожнього руху, які постраждали внаслідок ДТП, — багатогранна. Зокрема, питання захисту майнових інтересів власників транспортних засобів та осіб, які на законних підставах керують транспортними засобами, потребують вирішення в рамках окремих досліджень.

А.В. Лужанський,
науковий консультант
управління забезпечення ді-
яльності Судової палати
у цивільних справах
Верховного Суду України

Summary

The article proves the necessity and importance to classify entities addressing the court. On the basis of survey of the Constitution and effective laws of Ukraine, judgments of the European Court of Human Rights, explores the most typical class indicators of such entities

Класифікаційні ознаки суб'єктів доступу до правосуддя в Україні

Оскільки з огляду на положення ч. 2 ст. 6, ч. 1 ст. 124 Конституції України здійснення правосуддя є владним конституційним повноваженням суду як органу судової влади, можливість судового захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб безпосередньо залежить від рівня доступності правосуддя.

Різні аспекти законодавчого та практичного забезпечення можливості реалізації права доступу до правосуддя були предметом досліджень багатьох науковців, зокрема Ю.М. Грошевого, В.М. Жуйкова, М.І. Козюбри, В.М. Лебедева, О.М. Овчаренко, Н.Ю. Сакари, Н.В. Сібільової, О.Г. Шило, В.І. Шишкіна та ін.

Процедури та механізми доступу до правосуддя передусім стосуються реальних чи потенційних суб'єктів звернення до суду. Чітка класифікація таких суб'єктів за тими чи іншими законодавчо визначеними характерними ознаками є передумовою та запорукою успішного виявлення наявних або прогнозування можливих ускладнень стосовно певних груп чи категорій осіб

Серед невирішених раніше питань загальної проблеми, яким присвячується ця стаття, можна зазначити недостатнє вивчення суб'єктного складу носіїв зазначеного права, що зумовлює мету цього дослідження — проаналізувати загальні засади класифікації суб'єктів доступу до суду та визначити на їхній основі базові конституційно-правові класифікаційні ознаки.

Хоча при вивченні аспектів, пов'язаних із проблемою забезпечення права на справедливий суд, проводиться чимало різних науково-практичних досліджень, на основі даних про кожен окремих об'єкт досліджуваної сукупності чи про окремі ознаки таких об'єктів важко зробити загальний висновок про всю сукупність і про її структуру. Відтак основою аналізу результатів у тому чи іншому її прояві має бути класифікація, проведення якої надає можливість узагальнення даних, компактного, структурованого та чіткого розподілу досліджуваних елементів за певними ознаками.

Процедури та механізми доступу до правосуддя передусім стосуються реальних чи потенційних суб'єктів звернення до суду. Чітка класифікація таких суб'єктів за тими чи іншими законодавчо визначеними харак-

терними ознаками є передумовою та запорукою успішного виявлення наявних або прогнозування можливих ускладнень стосовно певних груп чи категорій осіб.

Класифікація суб'єктів доступу до суду має неабияке теоретичне значення, зокрема, на фоні широковживаного конституційного поняття «кожен» (ч. 2 ст. 55 Конституції), сприяє з'ясуванню не лише суті цього поняття, а і його складових, а також особливостей правового статусу тих чи інших категорій суб'єктів тощо.

Практичне значення класифікації суб'єктів доступу до суду полягає у її важливості з точки зору як застосування судами України практики Європейського суду з прав людини, так і використання зазначеними суб'єктами права, передбаченого п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Що стосується практичної сторони, то така класифікація створює передумови для організації орієнтованих на пріоритет прав і свобод людини і громадянина судової системи та судоустрою, порядку й умов звернення до суду, механізмів надання правової допомоги, законодавчого забезпечення прозорості, чіткості та оперативності судового процесу, а також обов'язковості виконання судових рішень, що набули законної сили.

Практичне значення класифікації суб'єктів доступу до суду полягає у її важливості з точки зору як застосування судами України практики Європейського суду з прав людини, так і використання зазначеними суб'єктами права, передбаченого п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, наприклад, щодо реалізації останнього в контексті дотримання розумного строку Європейський суд (далі — Суд) звертає особливу увагу на статус заявника та/або категорію справи. Відповідно до практики Суду розумний строк тривалості судового розгляду повинен визначатися з урахуванням обставин справи і таких критеріїв, як «складність справи, поведінки заявника та відповідних органів влади, важливість предмета спору для заявника»¹.

Щодо останнього критерію Суд дотримується чіткої позиції стосовно того, що «особливої ретельності» з боку національних судів зазвичай вимагають: *трудові спори*²; *спори про відшкодування шкоди, завданої здоров'ю*³; *спори*

*щодо визначення компенсації жертвам дорожньо-транспортних пригод*⁴; *спори, що стосуються питань про засоби заявника до існування, до яких належать пенсії*⁵.

З урахуванням практики Суду щодо позитивного обов'язку національних судів особливо зважати на поняття «розумний строк розгляду» з огляду на важливість предмета спору для заявника, можна виділити такі категорії суб'єктів доступу до суду та справ:

– *жертви СНІДу* у справах про компенсацію за зараження із забрудненого банку крові (тривалість розгляду національними судами перевищила 2 роки, Суд взяв до уваги стан здоров'я заявника і можливу тривалість його життя)⁶. У справі про виплату компенсації *жертвам вірусу імунодефіциту людини*, отриманого внаслідок переливання крові у лікарні, та родичам померлих хворих Суд зазначив, що компетентні адміністративні та судові органи були зобов'язані діяти «з надзвичайною оперативністю, передбаченою судовим прецедентним правом у спорах подібного характеру»⁷;

– *заявники у справах, що стосуються дітей* («істотним є те, щоб справи щодо опіки розглядалися у терміновому порядку»⁸; «важливо, щоб справа про піклування розглядалася без зволікань»⁹), а також у справах про *розірвання шлюбу*, якщо це пов'язано із визначенням механізмів опіки над дитиною¹⁰;

– *працівники у трудових спорах* («працівник, який вважає, що він був неправомірно відсторонений від виконання своїх обов'язків роботодавцем, особисто зацікавлений у тому, щоб судові рішення про незаконність даної міри було прийнято негайно»¹¹; за своєю природою трудові спори потребують швидкого вирішення¹², оскільки є загроза, що працівник внаслідок звільнення втратить засоби до існування¹³).

До того ж, на наш погляд, класифікація суб'єктів доступу до суду необхідна не лише для

суда по правам человека. Российское издание. — 2008. — № 9. — С. 55—61.

¹ Див., наприклад: *Silva Pontes v. Portugal*, judgment of 23 March 1994, Series A no. 286-A, §39.

² Див., наприклад: Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Шнейдерман (Shneyderman) против Российской Федерации» от 11 января 2007 г. // Бюллетень Европейского суда по правам человека. Российское издание. — 2008. — № 12. — С. 86—92.

³ Див.: *X v. France*, judgment 31 March 1992, Series A no. 234-C, pp. 90—94, §§ 30—49.

⁴ *A. and others v. Denmark*, judgment of 8 February 1996, Reports 1996-I, § 78 (мтим і далі — переклад автора).

⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Хокканен проти Фінляндії» (*Hokkanen v. Finland*) від 23 вересня 1994 р., п. 69 // Серія А, № 299-А.

⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нуутінен проти Фінляндії» (*Nuutinen v. Finland*) від 27 червня 2000 р., п. 110 // <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=310>

⁷ Див.: *Kubiszyn v. Poland*, judgment of 30 January 2003, no. 37437/97, § 34.

⁸ *Obermeier v. Austria*, judgment of 28 June 1990, A 179, p. 23—24, § 72.

⁹ Див.: *Caleffi v. Italy* judgment of 24 May 1991, Series A no. 206-B, p. 20, § 17.

¹⁰ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Фрідлендер проти Франції» (*Frydender v. France*) від 27 червня 2000 р. [GC], № 30979/96, § 45, ECHR 2000-VII.

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Білуха проти України» від 9 листопада 2006 р., п. 61 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 19. — Ст. 785.

² Див., наприклад: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Руотоло проти Італії» (*Ruotolo v. Italy*) від 27 лютого 1992 р., п. 17 // Series A, № 230-D, p. 39; Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Шеломков (Shelomkov) против Российской Федерации» от 5 октября 2006 г. // Бюллетень Европейского суда по правам человека. Российское издание. — 2007. — № 8. — С. 53—60.

³ Див., наприклад: Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Саламатина (Salamatina) против Российской Федерации» от 1 марта 2007 г. // Бюллетень Европейского

забезпечення полегшення доступу до правосуддя, а й для недопущення при реалізації цього права забороненої ст. 24 Конституції дискримінації за будь-якими ознаками.

Досліджувані об'єкти потенційно оцінюються за багатьма суттєвими для них ознаками, що свідчить про їхню багатомірність. Отже, класифікувати можна не лише самі об'єкти, що характеризуються певною множиною ознак, а й відповідні ознаки

Наприклад, з точки зору антидискримінаційних гарантій при укладенні, зміні та припиненні трудового договору ч. 2 ст. 22 Кодексу законів про працю України хоча й містить посилання на Конституцію, однак, на відміну від ч. 2 ст. 24 Основного закону, містить закритий, вичерпний перелік ознак, за якими забороняються привілеї чи обмеження. Примат Конституції та міжнародного права дає всі підстави стверджувати, що такий перелік є вельми приблизним, а тому питання про те, чи мала місце дискримінація в тому чи іншому випадку, у тому числі й при відмові в укладенні трудового договору, має вирішуватися судом при розгляді конкретної справи.

Поширене нині визначення дискримінації, яке характерне для розвинутої демократії, базується не стільки на перерахуванні (у конституціях чи міжнародних пактах) ознак, за якими можна бути дискримінованим, скільки на критичній оцінці підходу. Дискримінація — це необґрунтована та самовільна узурпація права на критично-зневажливому підході до інших лише тому, що вони інші; свавілля нерівного підходу, а не закритий каталог причин, що зумовлюють нерівність¹⁴. На підтвердження того, що перелік дискримінаційних ознак має бути відкритим, як приклад можна навести рішення Конституційного Суду Республіки Білорусь, який, зокрема, визнав за необхідне з метою забезпечення гарантій здійснення конституційного права громадян на працю, повноти правового регулювання у сфері трудових відносин внести доповнення в ст. 14 Трудового кодексу Республіки Білорусь, включивши вік та місце проживання до числа дискримінаційних обставин, встановивши також їх відкритий перелік¹⁵.

Існує чимало різних підходів до визначення видів, груп та класів суб'єктів доступу до суду. Оскільки, відображаючи ситуативний розподіл, ці

групи, види та класи можуть охоплювати різних за своїм правовим статусом учасників відповідних правовідносин, є надзвичайно важливим на основі Конституції встановити комплексні критерії їхнього розподілу.

У контексті нашого дослідження завдання щодо класифікації суб'єктів доступу до суду ускладнюється тим, що досліджувані об'єкти потенційно оцінюються за багатьма суттєвими для них ознаками, що свідчить про їхню багатомірність. Отже, класифікувати можна не лише самі об'єкти, що характеризуються певною множиною ознак, а й відповідні ознаки.

Оскільки для повного обґрунтування класифікації навряд чи можливо виділити якусь одну ознаку такого багатомірного об'єкта, як суб'єкт доступу до суду, її слід проводити за кількома ознаками.

Аналіз положень Основного Закону та чинного законодавства України дає підстави виділити принаймні основні з них, які можна зазначити в якості класифікаційних.

У ст. 8 Загальної декларації прав людини 1948 р. проголошено «право кожної людини на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом»

Залежно від виду особи-учасника конституційних правовідносин, насамперед необхідно зазначити *фізичних осіб* та *юридичних осіб*.

Правовий статус фізичної особи — людини і громадянина — на рівні Конституції має певні особливості, пов'язані з видом правового зв'язку конкретної особи з державою Україна, тобто з *громадянством*: громадяни, іноземці, особи без громадянства (ст. 21, ч. 1 ст. 22, ч. 1 ст. 26 Конституції). У ст. 8 Загальної декларації прав людини 1948 р. проголошено «право кожної людини на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом». За змістом ч. 2 ст. 55 Конституції гарантії права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб має кожен, тобто «громадянин України, іноземець, особа без громадянства»¹⁶. До того ж Україна керується принципом заборони дискримінації своїх громадян неза-

¹⁴ Див.: Гольдман Р., Лентовска Е., Франковски С. Верховный Суд США о гражданских правах и свободах. — Варшава, 1997. — Перевод польского: «VADEMECUM». — С. 99.

¹⁵ Див.: Решение Конституционного Суда Республики Беларусь от 17 июля 2009 г. № Р-360/2009 «Об обеспечении равных прав граждан в сфере труда» // <http://www.kc.gov.by/main.aspx?guid=1031>

¹⁶ Рішення Конституційного Суду України від 25 листопада 1997 р. № 6-зп у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Г.П. щодо офіційного тлумачення ч. 2 ст. 55 Конституції України та ст. 248² ЦПК України // Офіційний Вісник України. — 2003. — № 28. — Ст. 1377.

лежно від того, чи вони є громадянами за народженням, чи набули свого громадянства пізніше (ст. 5 Європейської конвенції про громадянство 1997 р., ратифікованої Україною у вересні 2006 р.).

Чинне законодавство окремо виділяє категорію фізичних осіб, яким незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень була завдана матеріальна чи моральна шкода (ст. 56 Конституції, ч. 2 ст. 12, ч. 1 ст. 13, ст. 14 Закону від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду»).

Міжнародне зобов'язання України встановити юридичний захист прав жінок на рівній основі з чоловіками та забезпечити за допомогою компетентних національних судів та інших державних установ ефективний захист жінок проти будь-якого акту дискримінації (п. «с» ст. 2 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.) свідчить про наявність підстав для класифікації фізичних осіб як суб'єктів доступу до суду, за відповідною статевою ознакою

За ознакою можливості реалізувати право на свободу суб'єктів доступу до правосуддя можна умовно поділити на дві категорії: вільні фізичні особи (ст. 21, ч. 1 ст. 29 Конституції) та ті, свободу яких обмежено — затримані (ч. 5 ст. 29 Конституції), арештовані (ч. 2 ст. 29 Конституції), засуджені до обмеження чи позбавлення волі (ч. 2 ст. 7, ч. 1 ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України, ч. 1 ст. 55, ст. 64 Конституції).

Міжнародне зобов'язання України встановити юридичний захист прав жінок на рівній основі з чоловіками та забезпечити за допомогою компетентних національних судів та інших державних установ ефективний захист жінок проти будь-якого акту дискримінації (п. «с» ст. 2 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.) свідчить про наявність підстав для класифікації фізичних осіб як суб'єктів доступу до суду, за відповідною статевою ознакою.

За віковою ознакою поряд із дорослими слід окремо виділити таку категорію, як діти. Хоча Конституцією окремо не регламентуються особливості звернення дітей до суду, охорона державою дитинства (ч. 3 ст. 51) та належність чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, до національного законодавства України (ч. 1 ст. 9) надають певні гарантії доступу до суду. Переважно вони базуються на положеннях Конвенції ООН про права дитини 1989 р. (ратифікована

Україною у лютому 1991 р.) і стосуються, наприклад, забезпечення:

– дитині, здатній сформулювати власні погляди, можливості бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду щодо неї безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства (ст. 12);

– права на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також права оспорювати законність позбавлення її волі перед судом чи іншим компетентним, незалежним і безстороннім органом та право на невідкладне прийняття ними рішень щодо будь-якої такої процесуальної дії (п. «d» ст. 37);

– кожній дитині, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи обвинувачується в його порушенні, певних мінімальних гарантій, зокрема щодо невідкладного прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів (підпункт «iii» п. «b» ч. 2 ст. 40).

Аналіз положень міжнародного законодавства дає підстави виділити у категорії дітей таку підкатегорію, як діти-жертви окремих заборонених практик. Такий висновок ґрунтується, наприклад, на обов'язку держав-учасниць міжнародного договору вживати на всіх етапах кримінального судочинства відповідних заходів для захисту прав та інтересів дітей-жертв, зокрема шляхом: а) визнання уразливості дітей-жертв і адаптації процедур для визнання їхніх особливих потреб, у тому числі їх особливих потреб в якості свідків; б) інформування дітей-жертв про їхні права, роль та утримання, терміни і хід судочинства та про рішення щодо їхніх справ; в) забезпечення того, щоб думки, потреби і проблеми дітей-жертв подавались і розглядались у ході судочинства відповідно до процесуальних норм національного законодавства у тих випадках, коли зачіпаються їхні особисті інтереси; г) надання дітям-жертвам послуг щодо надання відповідної підтримки на всіх етапах судочинства; г) недопущення надмірних затримок із винесенням рішень щодо справ та виконанням розпоряджень і постанов щодо

надання компенсації дітям-жертвам (ч. 1 ст. 8 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 1 січня 2000 р., ратифікованого Україною у 2003 р.).

Згідно зі ст. 4 Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин від 1 лютого 1995 р. (ратифікованої Україною у 1997 р.) Україна взяла на себе зобов'язання, зокрема гарантувати особам, які належать до національних меншин, право рівності перед законом та право на рівний правовий захист

Прикладами реалізації в законодавстві України гарантій для дітей бути «заслуханими» є такі випадки:

– вчинення дій, пов'язаних з розлученням дитини з одним або обома батьками, а також інших дій, що стосуються дитини, в порядку, встановленому законом — заслуховується думка та побажання дитини (ч. 2 ст. 14 Закону від 26 квітня 2001 р. № 2402-III «Про охорону дитинства»);

– розгляд судом спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, місця проживання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду, управління батьками майном дитини, скасування усиновлення та визнання його недійсним — право дитини бути заслуханою та незалежно представленою реалізується шляхом обов'язкової участі у судовому процесі органу опіки та піклування (ч. 4 ст. 19 Сімейного кодексу України; далі — СК);

– визначення місця проживання дитини, яка досягла десяти років, — з'ясовується згода дитини (ч. 2 ст. 160 СК);

– вирішення між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління майном дитини — вислуховується дитина, яка може висловити свою думку (ч. 2 ст. 171 СК).

До того ж цим Кодексом передбачено, що дитина, яка досягла чотирнадцяти років, має право безпосередньо звернутися до суду за захистом своїх прав та інтересів (ч. 1 ст. 18, ч. 4 ст. 152), а також з позовом про позбавлення батьківських прав (ч. 1 ст. 165).

Згідно зі ст. 4 Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин від 1 лютого 1995 р. (ратифікованої Україною у 1997 р.) Україна взяла на себе зобов'язання, зокрема гарантувати особам, які належать до національних меншин,

право рівності перед законом та право на рівний правовий захист. Зазначений міжнародний договір дає підстави для умовного поділу суб'єктів доступу до суду за ознакою національності на представників більшості населення та осіб, які належать до національних меншин.

Що стосується юридичних осіб як суб'єктів доступу до суду, Основний Закон дає підстави виділити осіб приватного та публічного права.

До юридичних осіб приватного права можна віднести: а) юридичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності (ч. 1 ст. 42 Конституції); б) політичні партії та громадські організації, у тому числі професійні спілки (частини 1—3 ст. 36 Конституції).

Значно ширші можливості для класифікації юридичних осіб приватного права надає Господарський кодекс України. Так, ми можемо виділити товариства (підприємницькі та не підприємницькі), підприємства (приватні підприємства, іноземні підприємства, унітарні підприємства, що створені споживчими товариствами, об'єднаннями громадян, релігійними організаціями), об'єднання підприємств, фермерські господарства, установи, споживчі кооперативи, торгово-промислові палати, товарні та фондові біржі, державні та кооперативні банки.

До юридичних осіб публічного права належать:

а) державні установи, зокрема за ознакою належності до видів єдиної державної влади, що здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ч. 1 ст. 6 Конституції).

Слід зазначити, що такі установи можуть звертатися до суду не лише на виконання своїх конституційних повноважень, а й у спорах із цивільних, адміністративних, господарських чи трудових правовідносин, що виникають у процесі їхньої діяльності (наприклад, Верховна Рада України є суб'єктом звернення до суду щодо дострокового припинення повноважень народного депутата України у разі невиконання ним вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності (ч. 4 ст. 81 Конституції), у той же час парламент в особі уповноваженого органу може бути й позивачем у цивільній справі про відшкодування шкоди¹⁷;

б) органи прокуратури як суб'єкти: представництва інтересів громадянина або держави в

¹⁷ Див., напр.: Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 серпня 2009 р. № 6-751св09 у справі за позовом Апарату Верховної Ради України до Ц., Г. про відшкодування шкоди // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4501893>

суді у випадках, визначених законом (п. 2 ст. 121 Конституції); звернення до суду щодо невідповідності Конституції чи законам України рішень органів місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 144 Основного Закону, ч. 4 ст. 21 Закону від 5 листопада 1991 р. № 1789-XII «Про прокуратуру», ч. 3 ст. 8 Закону від 15 січня 1999 р. № 401-XIV «Про столицю України — місто-герой Київ», ч. 10 ст. 59 Закону від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні»);

в) установи, засновані на комунальній власності — органи місцевого самоврядування¹⁸ як представницькі органи територіальних громад (статті 7, 145 Конституції);

г) комерційні та некомерційні державні унітарні підприємства, комунальні унітарні підприємства.

На нашу думку, зазначені класифікаційні ознаки можна вважати основними, базовими. Загалом же їх перелік є потенційно досить широким та відкритим, тим більше з огляду на те, що положення Конституції деталізуються на рівні законів

Також у Основному Законі зазначаються фізичні або юридичні особи як потенційні ініціатори відшкодування державою у встановленому законом порядку матеріальної чи моральної шкоди, завданої актами і діями, що визнані неконституційними (ч. 3 ст. 152).

Аналіз положень Конституції та чинного законодавства України дає підстави виділити як особливих суб'єктів доступу до суду окремих посадових осіб держави за ознакою їхнього особливого конституційного статусу:

– Президент України як суб'єкт права на звернення до єдиного органу конституційної юрисдикції щодо вирішення питань про відповідність Конституції законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради АР Крим, а також щодо надання висновку про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість (ч. 2 ст. 137, п. 1 ч. 1 ст. 150, ч. 1 ст. 151 Конституції);

– Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як суб'єкт здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина (ст. 101 Конституції, пункти 3, 10 ст. 13 Закону від 23 грудня 1997 р.

№ 776/97-ВР «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»).

До того ж суб'єктів доступу до суду можна класифікувати й за деякими іншими ознаками, а саме:

– за ознакою суб'єктів права на звернення до Конституційного Суду України щодо вирішення питань про відповідність Конституції (конституційність) — Президент України; не менш як сорок п'ять народних депутатів України; Верховний Суд України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Верховна Рада АР Крим (п. 1 ч. 1 ст. 150 Конституції). Це право за ознакою наявності компетенційного повноваження на звернення до суду можна умовно поділити на пряме, або безпосереднє (стосовно зазначених суб'єктів) та непряме, або опосередковане (стосовно тих осіб, які можуть звертатися до органу конституційної юрисдикції не самостійно (наприклад, фізичні та юридичні особи приватного права, суди загальної юрисдикції, крім Верховного Суду України, тощо), а лише ініціювати

таке звернення, до того ж виключно через визначених чинним законодавством уповноважених суб'єктів;

– за ознакою виду суб'єктів права власності, захист якого здійснюється у судовому порядку: український народ, права власника від імені якого здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 13 Конституції, ст. 324 Цивільного кодексу (далі — ЦК), ст. 148 Господарського кодексу (далі — ГК); приватний власник (ст. 325 ЦК); держава (ч. 3 ст. 41 Конституції, ст. 326 ЦК); АР Крим (п. 3 ч. 1 ст. 138 Конституції); колективний власник (ст. 327 ЦК); кооперативний власник (ст. 93 ГК); територіальні громади сіл, селищ і міст (ч. 3 ст. 41, ч. 1 ст. 142, ч. 1 ст. 143, ст. 145 Конституції).

На нашу думку, зазначені класифікаційні ознаки можна вважати основними, базовими. Загалом же їх перелік є потенційно досить широким та відкритим, тим більше з огляду на те, що положення Конституції деталізуються на рівні законів. Тому перспективи подальших розвідок у напрямі цього дослідження полягають у виявленні нових специфічних рис та характерних властивостей суб'єктів права на звернення до суду.

Таким чином, це сприятиме не лише подальшому розвитку юридичної науки на теоретичному рівні, а й практичному вдосконаленню чинного законодавства, зокрема тієї його частини, що має безпосередній вплив на можливість реалізації заінтересованими особами права на доступ до правосуддя.

¹⁸ Див., напр.: Постанова Окружного адміністративного суду АР Крим від 7 вересня 2009 р. у справі № 2а-10515/09/2/0170 за позовом Виконавчого комітету Сімферопольської міської ради до Громадської організації «Громадянський актив Криму» про обмеження права на мирні зібрання // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4599072>

Ю.М. Черноус,
докторант докторантури
та ад'юнктури
Національної академії
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
доцент

S u m m a r y

The article regards notion and contents of international crime. The author clears up peculiarities of its criminalistic researching

Актуальні питання дослідження міжнародної злочинності

В умовах активізації сучасних глобалізаційних процесів трансформаційні зміни відбуваються і зі злочинністю. Вона набуває якісно нових форм, розвивається й інтегрується у суспільні та економічні процеси, долаючи кордони держав, незалежно від їх економічного і суспільного розвитку. Така ситуація призводить до необхідності розширення методологічної бази криміналістичних досліджень міжнародної злочинності та удосконалення засобів боротьби з нею.

Різні напрями протидії міжнародній злочинності у кримінальному судочинстві досліджували: Ю.П. Аленін, О.М. Бандурка, П.Д. Біленчук, О.І. Виноградова, О.Г. Волеводз, Т.С. Гавриш, Л.Н. Галенська, В.М. Гребенюк, Ю.М. Грошевий, Н.С. Карпов, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.В. Лисенко, Є.Д. Лук'янчиков, А.Г. Маланюк, В.Т. Маляренко, В.В. Молдаван, М.М. Михеєнко, В.В. Мілінчук, В.Т. Нор, В.П. Панов, М.І. Пашковський, М.А. Погорецький, А.С. Сизоненко, М.І. Смирнов, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, В.П. Шибіко, В.Ю. Шепітько та інші вчені.

Деякі питання щодо практики розгляду судами кримінальних справ про злочини, які можуть набувати міжнародного характеру, були відображені у відповідних постановках Пленуму Верховного Суду України, зокрема: від 15 квітня 2005 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», від 18 грудня 2009 р. № 16 «Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», від 3 червня 2005 р. № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» (із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 8 «Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 року № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил»), від 8 жовтня 2004 р. № 16 «Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією» та ін.

Враховуючи мету статті, насамперед доцільно з'ясувати зміст поняття «міжнародна злочинність», а згодом особливості його криміналістичного дослідження.

Поняття «міжнародна злочинність» учені розглядають у різних аспектах. У міжнародному праві як теоретичній науці загальноприйнятим

є віднесення до міжнародної злочинності злочинних діянь, суспільна небезпека яких вимагає об'єднання зусиль кількох держав. До них належать міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру.

Міжнародні злочини — це особливо небезпечні для людської цивілізації порушення принципів і норм міжнародного права, що мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту особи і життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства в цілому¹.

Системоутворюючим елементом міжнародної злочинності є міжнародні злочини. Проте їх кількість невелика, і в чистому вигляді вони майже не вчинюються. Частіше за все вони бувають пов'язані із загальнокримінальними діяннями, які виходять за межі однієї або кількох держав і доповнюють відповідні міжнародні злочини (агресію, геноцид тощо) конкретними кримінально караними посяганнями на особу, її права і свободи

Уперше визначення та перелік міжнародних злочинів були зазначені у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних військових злочинців європейських країн осі (1945 р.) і подібному Статуті Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (1946 р.). До них належать: злочини проти миру (планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивних війн, геноцид, апартеїд, екоцид, расизм); військові злочини (порушення законів і звичаїв війни, вбивство військовополонених, заручників); злочини проти людства (вбивство, заслання, поневолення та інші жорстокі дії щодо цивільного населення, його переслідування).

Тобто системоутворюючим елементом міжнародної злочинності є міжнародні злочини. Проте їх кількість невелика, і в чистому вигляді вони майже не вчинюються. Частіше за все вони бувають пов'язані із загальнокримінальними діяннями, які виходять за межі однієї або кількох держав і доповнюють відповідні міжнародні злочини (агресію, геноцид тощо) конкретними кримінально караними посяганнями на особу, її права і свободи².

Значну кількість міжнародної злочинності становлять злочини міжнародного характеру, що передбачені як відповідними конвенціями, так і нормами національного законодавства. Так, на

сьогодні найпоширенішими є: міжнародний тероризм; відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом; незаконне виготовлення і збут наркотичних засобів, психотропних речовин; незаконний обіг зброї, вибухових речовин; торгівля людьми; підробка грошових знаків і документів; контрабанда тощо.

І.І. Карпець злочини міжнародного характеру визначає як злочинні діяння, які передбачені міжнародними угодами, що не належать до злочинів проти людства, але посягають на нормальні відносини між державами, спричиняють збитки мирному співробітництву в різних галузях (економічних, соціально-культурних, майнових тощо), а також організаціям і громадянам³.

Основна особливість групи злочинів, які розглядаються, полягає у тому, що відповідальність за їх вчинення передбачено міжнародно-правовими актами універсального або регіонального значення. Здійснення конкретних заходів покарання за вчинення злочинів міжнародного характеру передбачено національним законодавством після інкорпорування ним положень міжнародно-правового акта.

На відміну від міжнародних злочинів, які загрожують існуванню держав, міжнародному миру та безпеці, злочини міжнародного характеру — це менш небезпечні діяння. Якщо за вчинення міжнародного злочину міжнародно-правову відповідальність несе держава, кримінальну — фізична особа (як правило, посадова особа держави), то за злочини міжнародного характеру — лише фізична особа. Справи про вчинення злочинів міжнародного характеру розглядають виключно національні суди⁴.

За своїм змістом і особливостями злочини міжнародного характеру неоднорідні. У більшості з них чітко виражені «іноземні елементи». Інші перебувають ніби на межі із загальнокримінальними злочинами, що безпосередньо не посягають на міжнародний правопорядок. Тому існують різні підходи до переліку та кваліфікації деяких злочинів. У науковій літературі існує кілька класифікацій злочинів міжнародного характеру.

Юридична енциклопедія під редакцією Ю.С. Шемшученка злочини міжнародного характеру поділяє відповідно до об'єкта посягання (конкретної сфери міжнародного правопорядку):

¹ Див.: Панов В.П. Международное уголовное право: Учебн. пособие. — М., 1997. — С. 53.

² Див.: Цепелев В.Ф. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: уголовно-правовые, криминологические и организационно-правовые аспекты. — М., 2001. — С. 56.

³ Див.: Карпец И.И. Международная преступность. — М., 1988. — С. 97.

⁴ Див.: Юридична енциклопедія. В 6 т. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. — Т. 2. — К., 1998. — С. 615.

а) злочини проти стабільності міжнародних відносин (міжнародний тероризм, взяття заручників, викрадення ядерного матеріалу, найманство тощо); б) злочинні посягання на особисті права людини (застосування тортур, торгівля жінками і дітьми та ін.); в) злочини у сфері дипломатичних зносин (посягання на осіб, які користуються дипломатичним захистом тощо); г) злочини у сфері економіки і фінансів (легалізація злочинних доходів, контрабанда, виготовлення фальшивих грошей та ін.); ґ) злочини у сфері культури (ввезення до країни викрадених культурних цінностей, розповсюдження порнографічних предметів та ін.); д) злочини, вчинені у відкритому морі (забруднення морського середовища, порушення правового режиму континентального шельфу, піратство, ненадання допомоги на морі та ін.); е) злочини, що посягають на роботу цивільної авіації (угон повітряного судна та ін.); є) воєнні злочини міжнародного характеру (насильство над населенням у районі воєнних дій, мародерство та ін.), які відрізняються від воєнних злочинів як різновиду міжнародних злочинів тим, що не пов'язані зі злочинною діяльністю держави⁵.

Враховуючи сучасні тенденції поширення злочинності, протиправність якої закріплена у нормах міжнародного та національного законодавства, можна стверджувати, що зазначений перелік розширюється. Йдеться про злочини, що вчинюються у сфері використання комп'ютерних технологій, або «комп'ютерні злочини». Зазначені терміни умовні й охоплюють різні злочини. Нині пропонуються й інші назви цієї групи, наприклад, «кіберзлочинність» чи «кіберзлочини», що зумовлено нормами міжнародних актів. Так, згідно з положеннями Конвенції про кіберзлочинність (2001 р.), ратифікованої Законом від 7 вересня 2005 р. № 2824-IV «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» із Додатковим протоколом до неї, кримінально караними є правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем: незаконний доступ; нелегальне перехоплення; втручання у дані; втручання у систему; зловживання пристроями та інші правопорушення, пов'язані з комп'ютерною технікою і змістом комп'ютерної інформації.

Кримінальна караність таких злочинів закріплена у розд. XVI Кримінального кодексу

⁵ Див.: Юридична енциклопедія. В 6 т. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. — Т. 2. — С. 615.

України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» та інших статтях (залежно від об'єкта посягання).

Транснаціональні злочини — це злочини, що насамперед вчинюються організованими групами і порушують інтереси двох або більше держав, вони із суб'єктивної сторони характеризуються лише прямим умислом. Тоді як злочини міжнародного характеру можуть бути вчинені як групою осіб, так і окремою особою, як із умислом (прямим чи побічним), так і без нього

Вчені висловлюють й інші погляди на структуру міжнародної злочинності. Так, у різних джерелах зустрічаються поняття: «кримінальні злочини міжнародного характеру», «міжнародні загальнокримінальні злочини», «злочини, що порушують міжнародний правопорядок», «транскордонні», «транснаціональні», «інтернаціональні» злочини тощо. У зарубіжній науковій літературі та законодавствах різних країн щодо цього немає єдиної позиції. Наприклад, у резолюції Ради Європейських співтовариств від 27 травня 1999 р. «Про боротьбу з міжнародним злочином...» навіть використано два терміни «international crime» та «cross-border crime», тобто «міжнародні» та «транскордонні злочини»⁶.

Останнім часом разом із терміном «злочини міжнародного характеру» почав широко використовуватися термін «транснаціональні злочини». Деякі автори ці поняття ототожнюють⁷.

На думку Н.А. Зелінської, транснаціональний злочин — це діяння, визнане злочинним не менш як у двох державах, під юрисдикцію яких воно підпадає. Вчинення таких діянь тягне кримінальну відповідальність тільки у тому разі, якщо кримінально-правова заборона міститься в національному законодавстві. Боротьба з цими правопорушеннями може перебувати під міжнародним контролем, але відповідальність за них не встановлена безпосередньо у міжнародному праві. Таким чином, транснаціональний злочин є національним за характером кримінальної заборони та міжнаціональним за своєю поширеністю⁸.

Із цього приводу В.П. Панов зазначає, що у різних джерелах злочини міжнародного характеру називаються по-різному: «міжнародні кримінальні злочини», «кримінальні злочини міжнародного характеру», «міжнародні злочини

⁶ Див.: Іноземний елемент у кримінальному судочинстві // <http://spsmb.in.ua/zakonodatel/ugolov/481-inozemnij-element-u-kriminalnomu-sudochinstvi.html>

⁷ Див.: Международное право. Учебник для вузов / Под ред. Г.В. Игнатенко. — М., 1999. — С. 267.

⁸ Див.: Зелінська Н.А. Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину: Автореф. дис. ... д. ю. н. — К., 2007. — С. 8.

кримінального характеру», «конвенційні злочини», «транснаціональні злочини» тощо. Однак ці відмінності мають термінологічний характер і такі назви є синонімами⁹.

Отже, не всі види злочинів міжнародного характеру можна віднести до транснаціональних. На думку О.В. Київця, коли йдеться про ці два поняття, маємо на увазі злочини, які виходять за межі держави і з якими держава не в змозі боротися самостійно. Але тут наявні й певні особливості. Транснаціональні злочини — це злочини, що насамперед вчинюються організованими групами і порушують інтереси двох або більше держав, вони із суб'єктивної сторони характеризуються лише прямим умислом. Тоді як злочини міжнародного характеру можуть бути вчинені як групою осіб, так і окремою особою, як із умислом (прямим чи побічним), так і без нього. Із цього можна зробити висновок, що транснаціональні злочини є складовою та невід'ємною частиною злочинів міжнародного характеру, які визначають його об'єктивну та суб'єктивну сторони¹⁰.

Таке пояснення щодо співвідношення злочинів міжнародного характеру і транснаціональних злочинів убачається прийнятним та узгоджується зі змістом Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.), ратифікованої Законом від 4 лютого 2004 р. № 1433-IV «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря)».

Висловлюючи свою думку про співвідношення зазначених термінів, не вважатимемо цю тему вичерпаною. Адже остаточний висновок ще потребує доопрацювання, зокрема в межах наук кримінального, міжнародного права та ін.

Висновок про те, що злочини міжнародного характеру є основною складовою міжнародної злочинності як негативного соціального явища — цілком обґрунтований. Він може бути прийнятий як орієнтир у подальших наукових розробках.

Слід наголосити на завданнях криміналістики у дослідженні питань протидії міжнародній злочинності. Криміналістика вже більше як сто

років тому міцно увійшла в наукову та практичну діяльність боротьби зі злочинністю. Поява цього терміна пов'язана з іменем австрійського професора Г. Гросса, котрий запропонував так називати нову галузь прикладних знань, покликану швидко і повно розв'язувати завдання, поставлені давніми римськими юристами — *хто? що? де? за чєю допомогою? для чого? яким чином? коли?*¹¹.

А.В. Іщенко зазначає, що прояви криміналістики не обмежуються тим, що вона є певною системою знань. Криміналістична наука — це цілеспрямована діяльність із вивчення певних законів, закономірностей, фактів, обставин, взаємозв'язків та продукування на основі такого вивчення нових наукових знань. Загалом криміналістика вивчає діяльність. Традиційним об'єктом її інтересу є діяльність із розкриття, розслідування та попередження злочинів¹².

На сучасному етапі проблема вивчення міжнародної злочинності та особливостей боротьби з нею стала особливо актуальною у зв'язку з якісною зміною злочинності, її різким кількісним зростанням та істотним розширенням меж

На думку В.С. Кузьмічова, унікальна особливість криміналістики полягає у тому, що вона вивчає злочинну діяльність, особистість злочинця, механізм і спосіб вчинення злочину, сліди злочину в широкому розумінні, форми і методи протистояння правоохоронним органам, і на цьому підґрунті розробляються методи, засоби й прийоми розкриття та попередження злочинів. Серед юридичних наук більше немає іншої такої галузі, яка б підходила до вивчення злочинів із різних аспектів¹³.

Для виконання поставлених завдань необхідне всеосяжне залучення наукових досягнень у практику і, відповідно, підвищення рівня вимог до розвитку криміналістики як науки.

На сучасному етапі проблема вивчення міжнародної злочинності та особливостей боротьби з нею стала особливо актуальною у зв'язку з якісною зміною злочинності, її різким кількісним зростанням та істотним розширенням меж.

Із криміналістичного аспекту особливого значення набуває дослідження способу вчинення злочинів міжнародного характеру; відповідних залишених матеріальних та ідеальних слідів; особи злочинця; предмета злочинного посягання, з'ясування інших особливостей механізму

⁹ Панов В.П. Знач. праця. — С. 67.

¹⁰ Див.: Київця О.В. Визначення поняття злочину у міжнародному кримінальному праві // http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/nomer10/all_kiiv.html

¹² Див.: Кузьмічов В.С., Черноус Ю.М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення. — К., 2005. — С. 6.

¹³ Див.: Там само.

злочину та визначення змісту діяльності з його розкриття і розслідування, що потребує ґрунтовних досліджень.

Криміналістичні ознаки злочинів міжнародного характеру такі: предметом посягання є міжнародний і національний правопорядок, мирне співробітництво держав у галузі економіки, культури, торгівлі, прав і свобод людини, інтереси юридичних осіб; територіальне поширення діяння: місцем вчинення злочину чи місцем дії суспільно небезпечних наслідків є територія кількох держав або територія, що не підпадає під юрисдикцію жодної з держав¹⁴; особа ймовірного злочинця ускладнена «іноземним елементом» — виконавці, співучасники злочину можуть бути громадянами різних держав; недостатня інформативність «слідової картини» вчиненого злочину: підготовка, вчинення злочину, приховання його наслідків перебувають на значній відстані один від одного, що ускладнює їх виявлення та дослідження, особливо на початковому етапі розслідування; ретельна підготовка та планування злочинної діяльності, підшукування потенційних потерпілих, застосування заходів щодо приховування слідів злочину; відносна доступність засобів вчинення злочинів: комп'ютерної техніки, холодної чи вогнепальної зброї; використання для злочинних цілей інтернету; спрощення процедур доступу різного роду суб'єктів, у тому числі й організованих злочинних груп до інформаційних потоків; зростання частки корисливої міжнародної злочинності, інтелектуалізація злочинної діяльності; взаємозв'язок злочинної діяльності з розвитком економічних та ринкових відносин, що виражається у посиленні інтересу злочинних угруповань до здійснення контролю над найефективнішими сферами міжнародної та національної економіки; підвищення рівня організованості, технічної оснащеності, зміцнення фінансової бази міжнародних кримінальних угруповань, зростання чисельності та професіоналізму їх учасників; встановлення контактів із кримінальними угрупованнями інших держав; «обмін досвідом» щодо методів, засобів, прийомів злочинної діяльності; застосування заходів із «відмивання» та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; активна протидія розслідуванню злочинів, що супроводжується використанням корумпованих зв'язків у державних, правоохоронних, прикордонних, митних органах; використання як «консультантів» висококваліфікованих фахівців у різних галузях економіки, у сфері комп'ютерних технологій тощо; обізнаність із методами, засобами та прийомами роботи правоохоронних підрозділів; використання спрощених прикордонних та візових процедур, інтенсивних міграційних процесів.

Криміналістичне дослідження міжнародної злочинності є складним видом криміналістичної діяльності, що перебуває у різних відносинах з іншими соціальними процесами та характеризується різноманіттям проявів. У його межах функціонують різні типи зв'язків: криміналістичні, кримінально-процесуальні, кримінально-правові, міжнародні тощо, які досліджують окремі науки. У зв'язку з цим вивчення зазначеного об'єкта слід здійснювати, залучаючи різні форми взаємодії наук у певних аспектах.

¹⁴ Див.: Галенская Л.Н. Международная борьба с преступностью. — М., 1976. — С. 6.

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4-а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

голова редакційної колегії
(44) 253–3502,
відповідальний секретар
(44) 253–1683,
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

А.В. Гончарук,
Л.В. Мочалова,
К.С. Мусяк,
П.О. Мусяк,
О.І. Пархоменко

О.Д. Баркан (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

С.І. Самкова,
В.М. Горобченко

Фото:

П.О. Мусяк

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

вул. Сирецька, 38

м. Київ

04073

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»

вул. Мельникова, 83а

м. Київ

04119

Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 19.10.2012

Формат 60×90/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 283.

Наклад 2930 пр. Ціна договірна

Міжнародні зв'язки

22—30 вересня 2012 р. на запрошення Голови Верховного Суду України **Петра Пилипчука** з робочим візитом у Верховному Суді України перебувала делегація Верховного народного суду Соціалістичної Республіки В'єтнам на чолі із Першим заступником Голови **Данг Куанг Фіонгом**.

Вітаючи в'єтнамських колег під час протокольної зустрічі, Петро Пилипчук висловив сподівання на плідну співпрацю для обох сторін.

Данг Куанг Фіонг, щиро подякувавши за запрошення відвідати Верховний Суд України, зауважив, що такий візит для в'єтнамських суддів є надзвичайно корисним і своєчасним. Адже, сказав він далі, у судовій системі його країни також триває реформа, і вивчення міжнародного досвіду її здійснення, зокрема, й в Україні, надасть можливість уникнути помилок.

Петро Пилипчук розповів про структуру і повноваження судових органів України і, зокрема, Верховного Суду України, нові законодавчі ініціативи, що стосуються удосконалення їх діяльності.

На прохання в'єтнамської делегації заступник Голови Верховного Суду України—секретар Судової палати у господарських справах **Валентин Барбара** ознайомив зі структурою і повноваженнями господарських

судів в Україні, системою допуску справ до їх розгляду Верховним Судом України.

Присутня на зустрічі Надзвичайний і Повноважний Посол Соціалістичної Республіки В'єтнам в Україні пані **Хо Дак Мінх Нгуєт** назвала візит новим кроком на шляху розвитку взаємовигідного співробітництва та висловила бажання, аби ці відносини носили довгостроковий характер і йшли на користь кожній стороні.

З українського боку у зустрічі взяли участь: заступник Голови Верховного Суду України—секретар Судової палати у кримінальних справах Анатолій Редька, судді Верховного Суду України Леонід Глос та Микола Гусак, начальник управління вивчення та аналізу судової практики Ірина Бейцун, начальник відділу міжнародного співробітництва Ліна Губар, начальник відділу—керівник прес-служби Людмила Момот, завідувач сектору історико-бібліотечної роботи відділу правової інформації правового управління Людмила Чмир.

До складу в'єтнамської делегації входили також: дружина заступника Голови Верховного народного суду Соціалістичної Республіки В'єтнам Ле Тхі Тхань Тра, судді цього суду Чу Суан Міна, Хоанг Тхі Бак, Нгуєн В'єн Куанг, начальник експертного відділу суду у цивільних справах Нгуєн Хонг Нам, начальник відділу бібліотечно-го й наукового забезпечення науково-судового інституту Хоанг Тхі Туї В'єн, заступник директора управління статистики й збору інформації Фам Конг Туєн.

Суддя Верховного Суду України **Лілія Григор'єва** у складі делегації від України взяла участь у засіданні високого рівня, присвяченому питанню верховенства права на

національному та міжнародному рівнях, що відбулося 24 вересня 2012 р. у м. Нью-Йорку (США) в рамках роботи 67-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН.

На першому в історії Генасамблеї ООН спеціальному заході із зазначеної тематики виступили президенти та міністри понад 50-ти держав-членів ООН, представники міжнародних організацій.

Міністр юстиції України—голова української делегації—**Олександр Лавринович**

відкрив окреме засідання на тему «Зміцнення верховенства права в пострадянському суспільстві: українська спадщина, уроки та перспективи», на якому Лілія Григор'єва пред-

ставила доповідь «Судова влада в Україні: історія, сучасність та погляд у майбутнє».

У своєму виступі суддя Верховного Суду України окреслила основні етапи судово-правової реформи, починаючи з 1991 р., та допущені при її проведенні прорахунки. Завершуючи виступ, Лілія Григор'єва висловила переконання, що усі наступні кроки у цьому напрямі будуть направлені на зміцнення верховенства права.

Наприкінці окремого засідання відбулася дискусія, під час якої українська делегація підтвердила готовність до співпраці з міжнародними партнерами у питанні зміцнення верховенства права на національному рівні.

Завершилася робота спеціального засідання високого рівня прийняттям спеціальної декларації, яку підписали глави держав та урядів 193-ох держав—членів ООН.

Видавництво «Істина» пропонує:

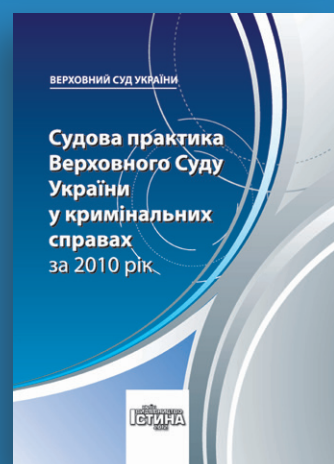

До набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України

Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: Збірник статей. — К., 2012. — 128 с.

У книзі зібрані статті, присвячені окремим складним питанням, пов'язаним із прийняттям та набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р.

Книга стане у нагоді суддям, прокурорам, адвокатам та іншим працівникам, діяльність яких пов'язана з кримінальним процесом, а також читачам, які цікавляться проблемами кримінального процесуального права України.

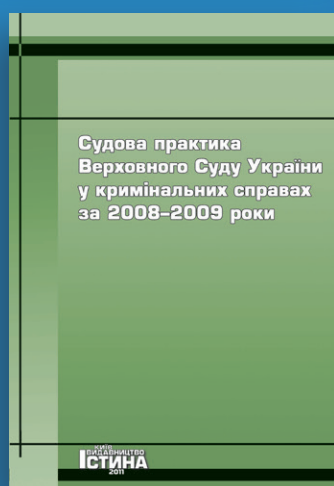

Новий збірник судової практики

Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах за 2010 рік / За ред. П.П. Пилипчука. — К., 2012. — 608 с.

Видання засноване у 2003 р. з метою інформування суддів, працівників правоохоронних органів та інших фахівців у галузі права про основні напрями судової практики з найбільш поширених і складних категорій кримінальних справ та з питань кримінального процесу. Воно сприятиме однаковому застосуванню судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, а також у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

До збірника включені витяги із судових рішень у кримінальних справах за 2010 р. та окремих рішень за грудень 2009 р., що були розглянуті Верховним Судом України у касаційному порядку та в порядку виключного провадження.

Збірник судової практики

Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах за 2008—2009 роки / За ред. П.П. Пилипчука. — К., 2011. — 736 с.

Видання має на меті інформування суддів та інших юристів про основні напрями судової практики і сприяння однаковому застосуванню всіма судами загальної юрисдикції кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

До збірника включені витяги із судових рішень у кримінальних справах за 2008 та 2009 рр., що були розглянуті у касаційному порядку та в порядку виключного провадження.

Книги можна замовити у видавництві «Істина»:

вул. Сирецька, 38, м. Київ-73, 04073

Тел.: (44) 468–3131; 468–0999; 468–5973

e-mail: istina_knigi@ukr.net

www.istina-books.com.ua